



PAIKALLINEN ALKOHOLI-, TUPAKKA- JA RAHAPELIHAITTOJEN EHKÄISY

– *Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin*



KIRJOITTAJATYÖRYHMÄ

Raija Fors
Heli Heimala
Marja Holmila
Sari Ilvonen
Minna Kesänen
Jaana Markkula
Arja-Leena Saunio
Teija Strand
Irmeli Tamminen
Tuomas Tenkanen
Katariina Warpenius

Kirjoittajaryhmä kiittää lämpimästi kaikkia Pakka-käsikirjan kirjoittamis- ja valmisteluprosessiin sen eri vaiheissa osallistuneita:

Pakka-kehittäjäverkosto, Matti Järvinen, Susanna Leimio, Tarja Saarinen sekä Antero Heloma, Kimmo Ilonen, Riku-Matti Lehikoinen, Tero Lehikoinen, Juuso Nieminen, Hanna Ollila ja Otto Ruokolainen.

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Graafinen suunnittelu: Tiina Kuoppala
Kannen kuva: Bigstock

ISBN 978-952-302-043-6 (painettu)
ISBN 978-952-302-044-3 (verkko)
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-044-3>

Paino: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2013

KIDE 23

Sisällys

ESIPUHE	5
JOHDANTO	7
1 PAKKA-TOIMINTAMALLI	9
1.1 Saatavuuden sääntely osaksi ehkäisevää päihdetyötä.....	9
1.2 Tavoitteet.....	11
1.3 Tutkimuksissa vaikuttavaksi todettu.....	11
1.4 Lait perustana.....	12
2 PAKKA-TOIMINTAMALLI KÄYTÄNNÖSSÄ	15
2.1 Pakka-toimintamallin osakokonaisuudet ja toimijoiden tehtävät.....	15
2.1.1 Koordinaatio.....	17
2.1.2 Suunnitelmallinen yhdessä tekeminen ja toimintojen yhteensovittaminen.....	17
2.1.3 Elinkeinon omavalvonnan sekä vastuullisen myynnin ja anniskelun kehittäminen ..	18
2.1.4 Valvonnan ja lupahallinnon tehostaminen.....	20
2.1.5 Paikallispoliittinen vaikuttaminen.....	21
2.1.6 Nuorten ja vanhempien aktivoiminen.....	22
2.1.7 Onnistunut mediayhteistyö.....	23
2.1.8 Paikallisten ja seudullisten rakenteiden vahvistaminen.....	24
2.2 Työryhmien kuvaukset.....	25
2.3 Soveltaminen erilaisiin toimintaympäristöihin.....	28
3 TOIMINTA KÄYNTIIN ONNISTUNEESTI	33
3.1 Lanseeraa Pakka-idea alueellasi ja kartoita resurssit.....	33
3.2 Kokoa tieto toimintaympäristöstä.....	34
3.3 Luo verkostot ja pysyvät rakenteet.....	35
3.4 Sitouta ja innosta toimijat.....	35
3.5 Käynnistä toimintaa yhteistyössä.....	36
3.6 Hyödynnä saatavilla oleva tuki.....	38
3.7 Tiedota ja markkinoi toimintaa.....	40
3.8 Arvioi pitkin matkaa.....	41
3.9 Varmista jatkuvuus.....	42
4 ESIMERKKEJÄ KESKEISISTÄ PAKKA-TOIMISTA	45
4.1 Keinoja vastuullisen anniskelun ja myynnin tilannearvion tekemiseen.....	45
4.2 Vastuullista anniskelua ja myyntiä tukevaa muuta toimintaa.....	46
5 ROHKAISUKSI MATKALLE	49
KIRJALLISUUTTA	50



Esipuhe

Stakes käynnisti paikallista alkoholipolitiikkaa kehittävän tutkimus- ja kehittämishankkeen sosiaali- ja terveysministeriön tuella yli kymmenen vuotta sitten. Valtakunnallinen alkoholipolitiikka eli silloin epävarmassa tilanteessa. EU-jäsenyys aiheutti monia uhkia ja lopulta mittavat alkoholiveron alennukset vuonna 2004 lisäsivät kulu- tusta ja haittoja merkittävästi. Ehkäisevä päihde- työ tuntui myös elävän hieman mennyttä aikaa. Tarvitsimme valistuksen lisäksi uusia tuloksel- lisiä ja tehokkaita keinoja.

Paikallinen alkoholipolitiikka -toimintamalli (Pak- ka) on suomalainen sovellus päihdehaittoja eh- käisevälle paikalliselle työlle. Sitä on toteutettu useiden vuosien ajan alkoholihaittojen ehkäisyyn liittyen ja se on levinnyt yhä useammalle alueel- le. Pakka-toimintamallin kokeiluvaiheesta tehtiin arviointitutkimus, joka osoitti työllä voitavan saa- vuttaa hyviä tuloksia. Suomessa mallia on lähde- ty aivan viime aikoina laajentamaan tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyn näkökulmilla. Useissa muissakin maissa on toteutettu vastaaventyyppi- siä paikallisia projekteja, ja arviointitutkimukset ovat osoittaneet niiden olevan tehokkaita.

Paikallistoiminta on yhteisötoimintaa. Se pyr- kii muuttamaan yhteisöjä ja ympäristöjä ja sitä kautta ohjaamaan ja tukemaan yksilön ratkaisuja terveyttä ja hyvää elämää suojaavaan suuntaan.

Päihdehaitat kohdataan ja pitkälti maksetaan pai- kallisella tasolla. Paikalliset ehkäisyprojektit he- rättävät kansalaisia huomaamaan alkoholin, tu- pakan ja rahapelien aiheuttamia haittoja omassa

elinympäristössään. Lait ja valtakunnalliset pää- tökset pannaan käytännössä toimeen paikallista- solla, ja tässä tarvitaan koko väestön, paikallisten virkamiesten ja vaikuttajien mukaan saamista. Paikallinen toiminta edistää myös viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen yhteistyötä ja tukee omal- ta osaltaan edellytyksiä tukea päihdeiden käytön lukuisista haitoista kärsiviä yksilöitä ja heidän perheitään.

Nyt käsillä oleva opas on hieno osoitus osaami- sen ja tiedon kasautumisesta. Jokaisen tehtävään tarttuvan uuden henkilön ei tarvitse aloittaa yk- sin ja aivan alusta; on olemassa kokemusta ja verkostoitumista, josta voi oppia ja saada tukea. Tämä opas on aidosti kollektiivisen työn tuotos ja heijastaa siten Pakka-verkoston toimintatapaa: kirjoittajat ovat maan eri osista ja kaikki Pakka- verkoston jäsenet ovat osallistuneet tekstin ke- hittämiseen. Opas on monipuolinen, kattava, in- nostava ja lähellä elävää elämää. Sellaisena se on hyvin arvokasta luettavaa kaikille päihdehaitto- jen vähentämisestä kiinnostuneille!

1.11.2013, Helsinki

Marja Holmila, tutkimusprofessori
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Ismo Tuominen, hallitusneuvos
Sosiaali- ja terveysministeriö

TIIVIISTI PAKKA-TOIMINTAMALLISTA



Perinteinen ehkäisevä päihdetyö kohtaa saatavuuden sääntelyn ja vaikuttavuus tehostuu.



Malli tarvitsee henkilön, joka koordinoi toimintaa ja jolla on mandaatti toimia.



Malli mukautuu erilaisille alueille ja toiminnasta tulee aina paikallisten toteuttajien näköistä.



Kaikki paikalliset toimijat hoitavat ”oman tonttinsa” ja samaan suuntaan tähtäävien erillisten toimien vaikuttavuus tehostuu, kun ne tehdään koordinoitusti:

- viranomaiset tehostavat valvontaa ja yhteistyötä
- elinkeino toimii vastuullisesti ja kehittää omavalvontaansa
- vanhemmat ja muut kansalaiset hoitavat epävirallista valvontaa eli sosiaalinen kontrolli tehostuu
- nuoret osallistuvat toimintaan ja vaikuttavat paikalliseen päihdekulttuuriin
- sosiaali-, terveys-, opetus- ja nuorisotoimen kuntatoimijat sekä järjestöjen edustajat toimivat yhdessä päihdehaittojen ehkäisyn kentällä
- paikallismedia nostaa päihdeasioita esille ja pitää yllä kansalaiskeskustelua



Vaikuttavuus on parempaa, jos kaikkia osakokonaisuuksia toteutetaan alueella yhtäaikaista, mutta Pakasta voi myös poimia osia ja toteuttaa niitä pitemmällä aikavälillä.



Toteuttavia kuntia on jo useita ja uudelle toteuttajalle on saatavilla niin valtakunnallista, paikallista kuin vertaistukeakin.

Johdanto

Alkoholista, tupakasta ja rahapelaamisesta aiheutuvat haitat vaikuttavat ihmisen terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin, talouteen ja työelämään osallistumiseen. Suomessa alkoholin, tupakan ja rahapelien tarjonta on runsasta. Kahdeksantoista vuoden ikäraajasta huolimatta alkoholin ja tupakan käyttö (Raitasalo ym. 2012) sekä rahapelaaminen (Järvinen-Tassapoulos & Metso 2009; Warpenius ym. 2012) aloitetaan Suomessa usein ennen laillista ikää.

Alkoholinkäytön aloittaminen alaikäisenä tuottaa välitöntä haittaa nuoren kehitykselle ja altistaa myöhemmille alkoholihaittoille. On arvioitu, että jokainen lykätty vuosi alkoholin käytön aloittamisessa vähentää kahdella prosentilla haitallisen ja 14 prosentilla alkoholiriippuvuuden riskiä myöhemmin elämässä. Etenkin nuorten ja nuorten aikuisten kokemissa päihdehaitoissa korostuvat akuutit haitat, kuten tapaturmat, väkivalta, itsensä vahingoittamiset ja rattijuopumukset, jotka eivät edellytä pitkään kehittyneitä riippuvuutta (Seppä ym. 2010.) Iäkkäillä puolestaan pienikin määrä alkoholia voi vaikuttaa yllättävästi ja nostaa kaatumis- ja tapaturmariskiä (Pajala 2012). Alkoholista aiheutuu myös erilaisia haittoja muille (Warpenius ym. 2013).

Tupakkatuotteet aiheuttavat riippuvuutta ja lukuisia sairauksia. Erityisesti lasten ja nuorten aivot ovat herkät riippuvuuksien syntymiselle ja tupakan sisältämät myrkyt ovat erityisen vaarallisia kasvaville kudoksille. (Ollila 2012.) Kehittyneissä maissa tupakkoijat menettävät keskimäärin 10 elinvuotta tupakkoimattomiin verrattuna. Varhainen aloittaminen ja tupakkasairauksista johtuva ennenaikainen kuolema

keski-ikässä nostavat luvun jopa 22 elinvuoteen. Tupakoinnin lopettaminen kannattaa myöhäiselläkin iällä, mutta tehokkainta on tehdä se ajoissa: 30-vuotiaalla lopettajalla esimerkiksi sydän- ja verisuonisairauksien riskit palautuvat lähes tupakkoimattomien tasolle. (Doll ym. 2005; Peto ym. 2006.)

Rahapelaamiseen liittyvistä ongelmista kärsii Suomessa vuosittain noin 110 000 suomalaista. Lapset ja nuoret ovat erityisen alttiita rahapelien haittoille. Varhain aloitettu pelaaminen altistaa myös myöhemmille peliongelmiin. (Derevensky & Gupta 2004.)

Paikallinen alkoholipolitiikka -toimintamalli (Pakka) on kehitetty erityisesti alkoholihaittojen ehkäisyyn (Holmila ym. 2009; Warpenius & Holmila 2012), mutta sitä voidaan soveltaa myös tupakan ja rahapelien ikärajojen yhteisöllisen noudattamisen edistämiseen, valvonnan tehostamiseen ja haittojen ehkäisyyn. Toimintamallin tavoitteiden mukaisesti haittoja ehkäistään saatavuutta säätelemällä, mikä näkökulmana heijastuu muuhun ehkäisevään päihdetyöhön.

Tämä käsikirja on tarkoitettu avuksi Pakka-toimintamallin käynnistämiseen ja toteuttamiseen ehkäisevää päihdetyötä omalla alueellaan tai kunnassaan koordinoiville, johtaville ja kehittäville. Myös muut Pakka-toimintamallin toimijat hyötyvät käsikirjan sisällöistä. Käsikirjan tavoitteena on paitsi kuvata Pakka-toimintamalli niin myös tarjota käytännön vinkkejä ja ideoita toimintaan sekä sen koordinointiin, mutta ennen kaikkea innostaa toimintamallin mukaiseen toimintaan paikallisesti.



Pakka-toimintamalli

1.1 Saatavuuden sääntely osaksi ehkäisevää päihdetyötä

Pakka-toimintamallissa korostetaan nimenomaan alkoholin, tupakan ja rahapelien saatavuuteen puuttumista. Näin saadaan uusi työn vaikuttavuutta lisäävä näkökulma paikalliseen ehkäisevään työhön. Perinteisesti painopiste on ehkäisevässä päihdetyössä ollut kysynnän ehkäisyssä, ja keinoina yksilön asenteisiin vaikuttamisessa on käytetty etenkin valistamista, kasvatusta ja tiedottamista. Saatavuuden sääntely paikallistasolla tarkoittaa puolestaan huomion kiinnittämistä tarjonnan ja kysynnän keinoin nimenomaan niihin tilanteisiin, joissa alkoholia, tupakkaa tai rahapelejä on saatavilla, etenkin alaikäisille ja alkoholin osalta päihtyneille. Niin kysyntää kuin tarjontaa-kin painottavalla lähestymistavalla on olemassa oma lakiperustansa (ks. taulukko 1).

Perusajatus Pakka-toimintamallissa on, että samaan suuntaan vaikuttavien yksittäisten toimien tehokkuutta lisätään toteuttamalla ne yhtäaikaista. Näin perinteiseen kysynnän ehkäisyyn liittyvä mielipidevaikuttaminen ja koulutus tukevat kontrollitoimia, joilla säännellään alkoholijuomien, tupakan ja rahapelien saatavuutta. Tavoitteena on, että tällöin ehkäisevä työ kohdistuu yksittäisten ihmisten lisäksi heidän elinympäristönsä ja

yhteisöön, ja voidaan vähentää koko väestölle aiheutuvia haittoja.

Pakka-toimintamallissa korostuu laaja yhteistyö avaintoimijoiden kesken. Kaikilla yhteisön toimijoilla on roolinsa Pakka-toiminnassa. Tavoitteena on saada viranomaisten virallisen kontrollin rinnalle yhteisön sosiaalinen kontrolli. Työ edellyttää koordinoitua paitsi saatavuuden sääntelyä ja kysynnän ehkäisyä tukevien toimien välillä niin myös näiden lähestymistapojen sisällä. Tässä alueella tai kunnassa toimivilla työryhmillä ja Pakka-toimintaa koordinoivalla (esim. ehkäisevän päihdetyön koordinaattori tai yhdyshenkilö) on keskeinen rooli.

TAULUKKO 1. Pakka-toimintamalli osana paikallista ehkäisevää päihdetyötä.

PAIKALLINEN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ		SAATAVUUDEN SÄÄNTELY	
		Tarjonta	Kysyntä
KOORDINAATIO	LAKIPERUSTA	alkoholi-, tupakka- ja arpajaislait	raittiustyölaki
	ALUEEN TYÖRYHMÄ	tarjontatyöryhmä	kysyntätyöryhmä tai ehkäisevän päihdetyön työryhmä
	AVAINTOIMIJIAT	vähittäismyymyntipaikat (ml. Alko), ravintolat, poliisi, alkoholi- ja terveystarkastajat, järjestötoimijat, kansalaiset, koordinaattori	kunnan viranhaltijat ja toimihenkilöt, järjestötoimijat, koordinaattori
	TOIMENPITEET	valvonta ja ohjaus	kasvatus, tiedotus ja valistus
	TOIMINNAN KOHDE	- yhteisö - alkoholin, tupakan ja rahapelaamisen myynnin kanavat	- yksilö ja yhteisö - yhteisön arvot ja normit
KOORDINAATIO			



1.2 Tavoitteet

Pakka-toimintamallissa tehdään paikallisiin yhteisöihin keskittyvää ehkäisevää päihdetyötä, jossa tavoitteena on, että

- nuorten ja aikuisten alkoholin käyttö, tupakointi ja ongelmia aiheuttava pelaaminen vähenevät
- juomisen, tupakoinnin ja rahapelaamisen aloitusikä nousee
- humalajuominen haittoineen vähenee
- alueen ja seudun alkoholiin, tupakointiin ja rahapelaamiseen liittyviä haittoja ehkäistään suunnitelmallisesti yhteistyössä.

1.3 Tutkimuksissa vaikuttavaksi todettu

Tutkimusten mukaan paikallistason yhteisölähtöisin toimintamallein on mahdollista vähentää alkoholihaittoja (mm. Holder 2000; Holder 1998; Holmila ym. 2009; Karlsson ym. 2013; Treno & Holder 2004; Wallin 2004). Toimintamallien yhteisö- ja järjestelmätason interventiot tähtäävät paikallisten sosiaalisten ja taloudellisten rakenteiden muuttamiseen. Tähän pyritään yhdistämällä alkoholijuomien saatavuuden sääntely niin sanottuihin pehmeämpiin keinoihin, joilla tähdätään asenteisiin vaikuttamiseen, näkyvyyteen mediassa sekä yhteisön juomiseen liittyvien sosiaalisten sääntöjen ja alkoholikulttuurin näkyväksi tekemiseen. (Holmila ym. 2009; Holmila & Warpenius 2012.)

Samana yhteisölähtöisen ajattelun pohjalta on kehitetty Pakka-toimintamalli, josta tehty arviointi osoitti, että toimintamallin mukainen paikallinen alkoholihaittojen ehkäisytyö voi tuloksellisesti kohdentua alkoholijuomien saatavuuden

sääntelytoimenpiteisiin, mikäli interventioita toteutetaan systemaattisesti ja toimenpiteet kohdistetaan ja rajataan hyvin (Holmila ym. 2009). Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu vastaavanlaisten koordinoitujen, laaja-alaisten ja useita toimintatapoja yhdistävien yhteisölähtöisten mallien olevan lupaavia myös nuorten tupakoinnin vähentämisessä (Carson ym. 2011).

Pakka-toimintamalli mahdollistaakin ns. integroidun, eli alkoholin, tupakan ja rahapelien käyttöön puuttuvan yhdistetyn näkökulman soveltamisen ehkäisytyössä (Warpenius ym. 2012). Perusteita yhdistämiseen ei ole vaikea etsiä. Suomessa alkoholin ja tupakan käyttö sekä rahapelaaminen aloitetaan usein jo ennen laillista ikää. (Raitasalo ym. 2012; Järvinen-Tassapoulos & Metso 2009). Lisäksi alkoholiin, tupakkaan ja rahapeleihin liittyvät ongelmat kasautuvat samoille yksilöille.

Pakka-toimintamallissa huomio kiinnittyy saatavuuteen, eli elinkeinon vastuulliseen toimintaan. *Ikäraajakontrollin* on todettu olevan tehokas keino puuttua nuorten päihteiden käyttöön ja tupakointiin (Holmila ym. 2010; Wagenaar ym. 2005; Rimpelä & Rainio 2004). Nuorten päihde-ehkäisyä koskevissa tutkimuksissa on toistuvasti todettu alkoholin ja muiden päihteiden saatavuutta sääntelevän ikärajavaltion olevan koulujen päihdekasvatusta ja tiedottamista tehokkaampaa (Warpenius ym. 2012). Vastaavasti on todettu ikärajavaltion tehostamisen olevan keino vähentää tupakan myyntiä alaikäisille (Stead & Lancaster 2005) ja rahapeliautomaattien tarjonnan rajoittamisen vähentävän raha- ja ongelmapelaamista nuorten keskuudessa (Rossow ym. 2013). Ikärajalainsäädäntö on siis todettu vaikuttavaksi, ja paikallistason toimet voivat tehokkaasti tukea säännösten toimeenpanoa.

Työ Pakka-toimintamallilla on tutkimusten mukaan tuloksellista

- ⊙ alkoholin ikärajavaltonta paranee vähittäismyyntipaikoissa
- ⊙ alaikäisten käsityksen mukaan alkoholin saatavuus vähenee selvästi
- ⊙ päihtyneille anniskelu ravintoloissa tiukentuu
- ⊙ nuorten aikuisten juomatavat siistiytyvät
- ⊙ tukee osaltaan asukkaiden mielipiteiden ja asenteiden kiristymistä alaikäisten juomisen suotavuudesta
- ⊙ tukee osaltaan alaikäisten raittiuden yleistymistä
- ⊙ ravintoloiden yöaikaisten väkivallantekojen ja päihtymyksestä johtuvien päivystyspoliklinikakäyntien määrään voidaan vaikuttaa. (Holmila ym. 2009; Holmila ym. 2010; Warpenius ym. 2010.)

Vastaavasti *vastuullisen anniskelun* toimilla anniskeluravintoloissa voi olla merkittävä rooli päihtyneiden asiakkaiden väkivallan ja tapaturmien vähentämisessä. Tähän tähtäävissä toimis-
sa tavoitteena on muuttaa koko sosiaalista tilan-
netta, jossa alkoholia ostetaan ja kulutetaan, eikä
niinkään kohdistaa toimia yksittäisiin anniskelu-
paikkoihin. (Warpenius ym. 2010.)

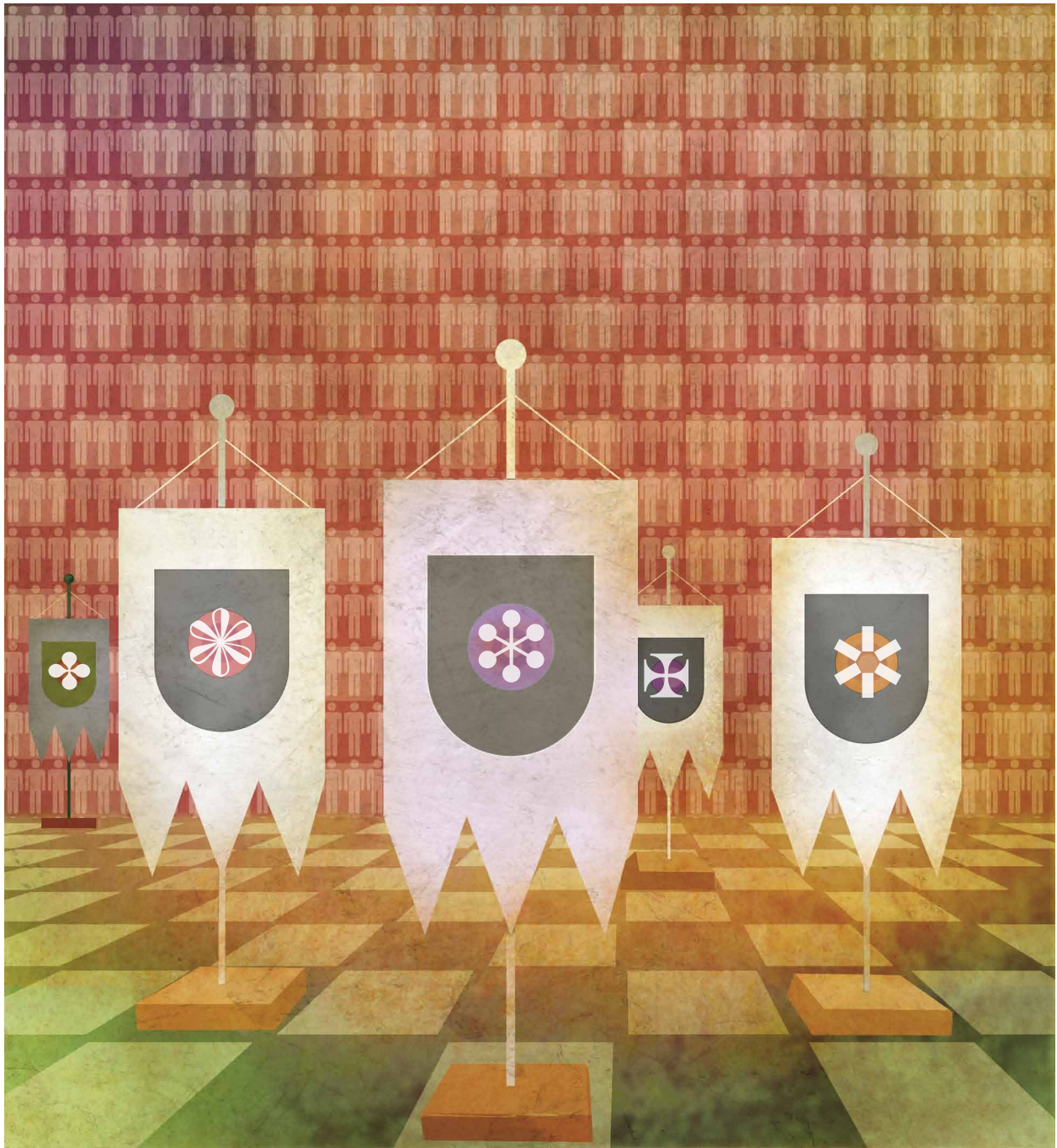
1.4 Lait perustana

Alkoholin, tupakan ja rahapelien aiheuttamia haittoja sekä niiden ehkäisyä säännellään usealla lailla. Näistä Pakka-toimintamallin kannalta keskeisimmät vuonna 2013 on esitelty taulukossa 2. Ajantasaisin tieto Pakka-toimintaa tukevista laeista on verkkoPakassa (thl.fi/neuvoa-antavat > Alkoholiohjelma).



TAULUKKO 2. Pakka-toimintamalliin liittyvä keskeisin lainsäädäntö vuonna 2013.

LAKI	KESKEINEN SISÄLTÖ
Alkoholilaki (1143/1994)	<ul style="list-style-type: none"> Alkoholijuomien myyminen (16 §) ja anniskelu (24 §) on kielletty alle 18-vuotiaille, häiritsevästi käyttäytyvälle tai selvästi päihtyneelle tai jos on aihetta olettaa alkoholijuoman väärinkäyttöä tai sen luvaton välittämistä. Väkevien alkoholijuomien myyminen alle 20-vuotiaille on kielletty (16 §). Alle 18-vuotias ei saa pitää hallussaan tai kuljettaa mitään alkoholijuomaa ja alle 20-vuotias ei saa pitää hallussaan tai kuljettaa väkevää alkoholijuomaa (34 §), ja poliisi voi tällaisen alkoholijuoman etsimiseksi tarkastaa mukana olevat tavarat ja päällisin puolin vaatteet (60 b §). Päihtynyttä ei saa päästää anniskelupaikkaan (23 §). Asiakas, joka käyttäytyy häiritsevästi tai, jonka päihtymys on selvästi havaittavissa, on poistettava anniskelupaikasta (23 §). Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta näitä edellä mainittuja kohtia vastaan rikkoo, tuomitaan alkoholirikkomuksesta, mikäli ei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta (50 a §).
Tupakkalaki (693/1976)	<ul style="list-style-type: none"> Tupakkatuotetta tai tupakointivälineitä ei saa myydä, eikä luovuttaa alle 18-vuotiaalle (10 §). Tupakkatuotteiden maahantuonti ja hallussapito on kielletty alle 18-vuotiaalta (11 §). Tupakointi on kielletty mm. perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten sisätiloissa, oppilajasuntoloissa sekä niiden ulkoalueilla ja pääsääntöisesti alle 18-vuotiaiden käytössä olevissa tiloissa (12–13 §). Ravintolatupakointi on kielletty, pois lukien erilliset tupakointitilat. Ruoan ja juoman tarjoilu ja nauttiminen ko. tiloissa on kielletty. (12, 13 b §.) Joka myy tai välittää tupakkatuotteen alle 18-vuotiaalle on tuomittava tupakan myyntirikoksesta (31 c §). Joka sallii tupakoinnin sisätiloissa tai ulkoalueella, jossa se on kiellettyä, on tuomittava tupakkalain suojaamistoimenpiteiden rikkomisesta (33 §).
Arpajaislaki (1047/2001)	<ul style="list-style-type: none"> Rahapeliä pelata on kielletty alle 18-vuotiaalta (14–14 a §). Alle 18-vuotiasta tai alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksenalaista ei saa päästää pelikasinoon ja hänet on sellaisesta poistettava (15 §). Joka tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo rahapeliä ikärajaa tai ei noudata velvollisuutta kieltää sisäänpääsyä pelikasinoon edellä mainituissa tapauksissa on tuomittava arpajaisrikkomuksesta (64 §).
Kuvaohjelmanlaki (710/2011)	<ul style="list-style-type: none"> Kuvaohjelman (ml. peli) tarjoaminen on kielletty erikseen määriteltyä ikärajaa (7, 12, 16 ja 18 vuotta) nuoremmille. Mikäli lapsi on 18 vuotta täyttäneen seurassa, ohjelman voi esittää kolme vuotta ohjelmalle luokiteltua ikärajaa nuoremmalle (6 §).



Pakka-toimintamalli käytännössä

Pakka-toimintamallissa keskiössä ovat tietyt osakokonaisuudet sekä avaintoimijoiden tekemä työ. Hyvällä koordinaatiolla on mahdollista sovittaa onnistuneesti yhteen toimintamallin osakokonaisuudet ja avaintoimijoiden työ.

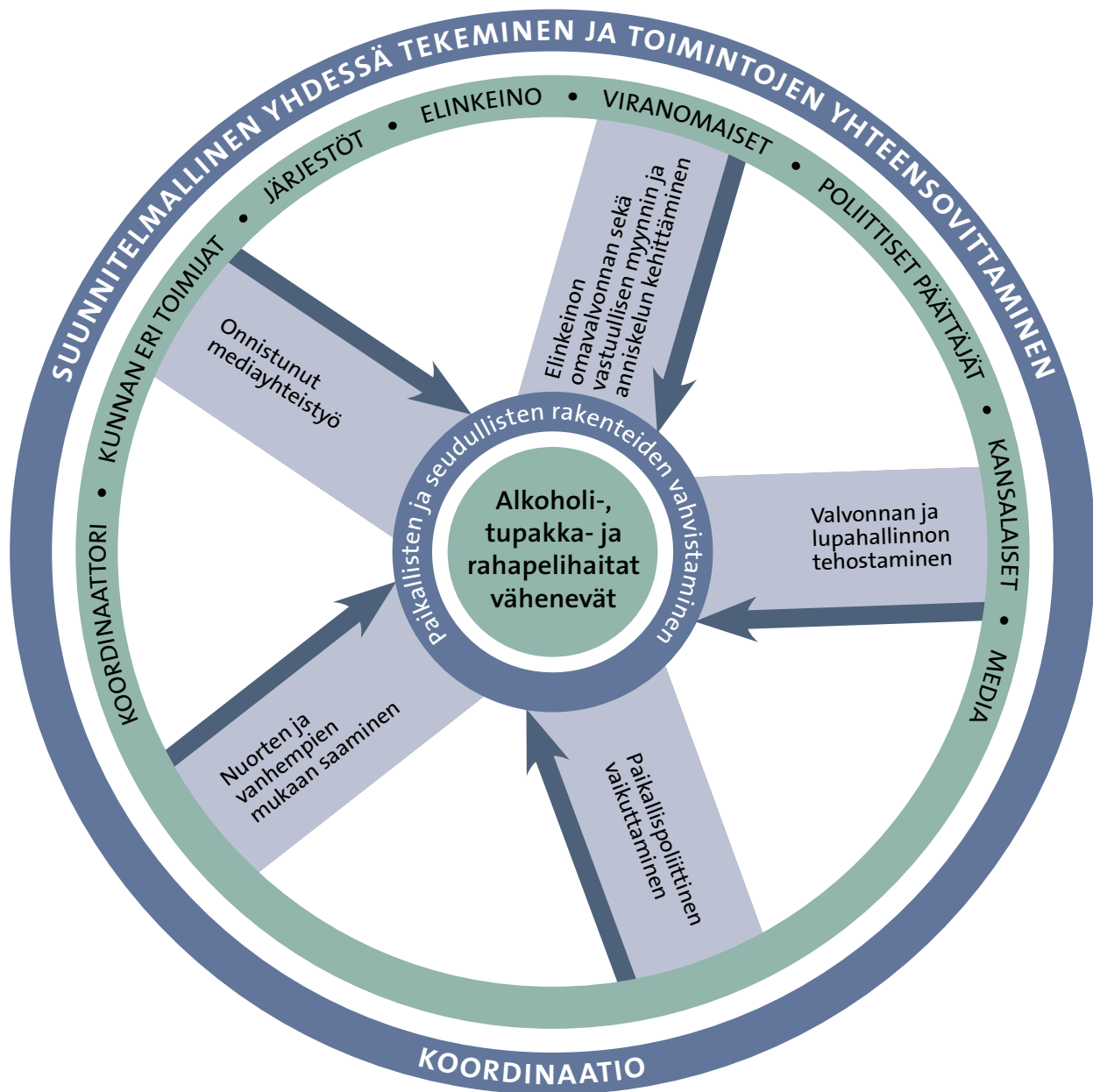
2.1 Pakka-toimintamallin osakokonaisuudet ja toimijoiden tehtävät

Pakka-toimintamallin osakokonaisuuksiin voidaan jakaa paikallisesti käynnistettävä toiminta, joka kaikki tähtää yhteiseen tavoitteeseen, eli alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen vähentämiseen. Osakokonaisuudet pitävät sisällään joukon Pakka-toiminnan sisäisiä hyviä käytäntöjä ja ne yhdessä muodostavat kokonaisuuden, joita toimintamallin avaintoimijat toteuttavat (ks. kuva 1).

Toteuttamalla samanaikaisesti kaikkia Pakka-toimintamallin osakokonaisuuksia ja niiden sisäisiä hyviä käytäntöjä (esim. ostokokeet) saavutetaan parhaiten vaikuttavia tuloksia – yksittäin toteutettuna tulokset jäisivät vähäisiksi. Kuntien ja alueiden mahdollisuudet toteuttaa toimintamallia saattavat kuitenkin vaihdella (ks. luku 2.4). Työssä voikin edetä vaiheittain poimien tietyn osakokonaisuuden vuoron perään työn alle. Tällöin

tarpeen on painottaa niitä Pakka-toimintamallin osakokonaisuuksia ja toimia, joilla voidaan tehostaa nimenomaisesti alkoholin, tupakan ja rahapeliin saatavuuteen puuttumista.

Hyvin erilaisissa tehtävissä ja rooleissa voidaan sekä yksin että yhdessä tehdään paljon alkoholi-, tupakka- ja pelihaittojen vähentämiseksi. Keskeisiä toimijoita ovat koordinaattori, viranomaiset, ravintoloiden ja vähittäismyyntipaikkojen henkilökunta, kunnan työntekijät ja poliittiset päättäjät, järjestötoimijat sekä median edustajat ja kansalaiset, etenkin nuoret ja heidän vanhempansa. Näiden avaintoimijoiden lisäksi kannattaa huomioida myös ravintoloiden ja vähittäismyyntin sekä kodin ulkopuolella toimivat yhteisön jäsenet. Tällaisia toimijoita ovat yhteisön asukkaat ja palveluiden tuottajat, etenkin turva- ja kuljetuspalveluissa, kuten taksirytyksissä, sairaankuljetuksessa ja vartiointiliikkeissä toimivat. Heillä on usein ensikäden tietoa humalajuomisen haittojen yleisyydestä ja muodoista, mikä osaltaan edesauttaa ennaltaehkäisevien kehittämistoimien käynnistämistä. He tukevat käytännössä myös itse aktiivisesti humalajuomisesta aiheutuvien tilannekohtaisten haittojen ehkäisyä osana omaa työtään.



KUVA 1. Pakka-toimintamallin osakokonaisuudet ja toimijat.

Yleisesti ottaen aktiivinen työ haittojen vähentämiseksi onnistuu sitä paremmin mitä selkeämmin eri toimijat tietävät:

- miksi heidän työtään tarvitaan
- mitkä ovat toiminnan tavoitteet
- mitä heidän tulisi tehdä
- mitä hyötyä yhteistyöstä heille on.

2.1.1 Koordinaatio

Toiminnan koordinointi on arvion mukaan yksi tärkeimmistä Pakka-toiminnan onnistumisen edellytyksistä (Tamminen 2012). Keskeistä on huolehtia käynnistettävien toimintojen tavoitteenmukaisuudesta ja yhteensovittamisesta. Näin varmistetaan tehokkaampi toimintojen toteutus ja myös paremmat vaikutukset. Pakka-toimintamallin mukainen työ on luonteeltaan eri sektoreita ylittävää ja osa toimenpiteistä ja vastuista on myös kuntaorganisaation ulkopuolella. Ylisektorisuuden tiedostaminen ja eri sektorien ja organisaatioiden toiminnan yhteensovittaminen on keskeistä työn onnistumisen kannalta.

Pakka-toimintaa koordinoiva voi olla alueen resursseista riippuen kokopäiväinen tai osa-aikainen. Esimerkiksi kunnan tai alueen ehkäisevän päihdetyön koordinaattorin (yhdyshenkilön) tehtäviin istuu hyvin myös Pakka-koordinaattorin rooli. Pakka-toimintaa koordinoivan tehtäviin kuuluu saattaa eri tahojen toimijat yhteistyöhön. Koordinaattori vastaa käytännössä Pakka-toimintamallin mukaisen toimijaverkostojen kokoamisesta, työryhmien koollekutsumisesta, yhdessä suunnitellun käytännön toiminnan käynnistämisestä, koordinoinnista ja raportoinnista, tiedottamisesta, koulutusten ja tapahtumien järjestämisestä sekä toiminnan seurannasta ja liittämistä osaksi kunnan ja alueen strategioita ja suunnitelmia.



Koordinaattorin tehtävissä tukee

- ⊙ innostava, kannustava ja muita toimijoita palkitseva työote
- ⊙ alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyä asiantuntemuksen levittäminen
- ⊙ neutraalina tahona toimiminen ja eri osapuolten tasapuolinen kohtelu
- ⊙ dialogin rakentaminen ja puitteiden luominen ymmärryksen lisäämiseksi toimijoiden välille
- ⊙ tavoitteiden pitäminen kirkeana toimijoiden mielissä
- ⊙ toistuva kysymykseen "miksi pitäisi?" vastaaminen
- ⊙ ongelmapuheen muuttaminen realistiseksi yhdessä hyväksytyksi toiminnaksi
- ⊙ päihdetilannetiedon seuraaminen
- ⊙ laaja viestiminen sekä sisäisesti että mediassa.

2.1.2 Suunnitelmallinen yhdessä tekeminen ja toimintojen yhteensovittaminen

Pakka-toimintamallin mukainen työ on parhaimmillaan luottamukseen perustuvaa ja yhteiseen tavoitteeseen tähtävää työtä eri toimijoiden kesken. Koordinaattori sovittaa yhteen eri toimijoiden näkökulmia ja tekemää työtä. Tässä apunaan hän voi käyttää erilaisia säännöllisesti kokoontuvia yhteistyöryhmiä (esim. Pakka-toimintamallin tarjonta- ja kysyntätyöryhmät ja ohjausryhmä, kaupunkiturvallisuustyöryhmä), työkokouksia, kansalais- ja yhteistyöfoorumeita sekä keskustelutilaisuuksia. Yhdessä tekeminen läpäisee koko yhteisön (ks. verkkoPakka: nuorten vapaaehtoinen puhalluttaminen – esimerkin toteutus yhteistyössä). Yhteistyötä voidaan toteuttaa hyvin eri tavoin (ks. luku 3.3).

Päihdehaittojen ehkäisy on osa monien kunnan työntekijöiden työtä. Kunnan nuorisotyöntekijät, kouluterveydenhoitajat, koulukuraattorit, opettajat, sosiaalityöntekijät sekä muut toimijat kohtaavat työssään valtavan määrän kuntalaisia, vanhempia ja nuoria. Vaikka kunnan toimijoiden tehtävissä korostuu usein kysynnän ehkäisy, on niissä myös luontevia yhtymäkohtia toteuttaa Pakka-toimintamallin mukaista saatavuuden sääntelyä. Viranhaltijat ja työntekijät osallistuvatkin työtehtäviensä mukaisesti erilaisten tapahtumien ja interventioiden toteutukseen yhdessä koordinaattorin kanssa.

Kunnan työntekijöiden lisäksi monista kunnista löytyy järjestöammattilaisia, joiden toimintaan on hyvä tutustua. Kolmannen sektorin asiantuntemus ja kansalaistoiminta tukevat perinteisesti kysynnän ehkäisyä, mutta mahdollisuuksia on hyödyntää järjestöjä myös tarjonnan ehkäisyn toimissa, kuten ostokokeissa ja asiakasarvioinneissa. Järjestöt voivat tarjota Pakka-toimintaan luontevia väyliä erilaisille olemassa oleville asiantuntija-, kansalais- ja vapaaehtoistyön foorumeille sekä toteuttaa Pakka-toimintamallia tukevia koulutuksia, oppitunteja ja viestintää. Järjestöjen edustajia kannattaakin haastaa mukaan erilaisiin Pakka-interventioihin. Järjestöt ovat parhaimmillaan nopeita ja joustavia yhteistyökumppaneita. (Ks. lisää verkko Pakka: eri toimijoiden roolit).



Mitä kunnan ja järjestöjen toimijat voivat tehdä?

- ⊙ Käyvät keskustelua ikärajoista nuorten ja vanhempien kanssa.
- ⊙ Tekevät yhteistyötä interventioissa ja valvonnassa välittämisen estämiseksi nuorten, vanhempien, poliisin, vähittäismyyntipisteiden, vartijoiden ja oppilaitosten kanssa.
- ⊙ Ilmoittavat kauppoihin, mikäli alaikäiset ovat saaneet ostetuksi alkoholia tai tupakkaa tai pelaavat rahapelejä.
- ⊙ Toteuttavat erilaisia toimia kansalaistietoisuuden lisäämiseksi alaikäisille välittämisestä vahvistaen sosiaalista kontrollia.
- ⊙ Huolehtivat, että toimintayksiköiden suunnitelmissa ja strategioissa alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy ja niihin puuttuminen on huomioitu.
- ⊙ Tuottavat osaltaan tietoa paikallisesta päihdetilanteesta Pakka-toiminnan kehittämiseen ja arviointiin.

2.1.3 Elinkeinon omavalvonnan sekä vastuullisen myynnin ja anniskelun kehittäminen

”Ennen Pakkaa esim. kaupan kassojen esimies ilmaisi kokeneensa pelkoa katsoessaan ison marketin kassojen linjastoa ja ohjeena oli ”jos myytte alaikäiselle, menee myyntiluvat”. Nyt on toista olla vastuullisena esimiehenä, luoda turvaa ja yhteisyyttä omavalvontaan, on helppoa toteuttaa lain kirjain.”

[kassahenkilöstön päällikön haastattelu, Tamminen 2012, 11]

Elinkeinon aktivointi on Pakka-toimintamallin ydin. Elinkeinon omavalvonnan ja vastuullisen myynnin ja anniskelun kehittämisellä on konkreettiset

tavoitteet: ikärajavaltvonnan tiukentuminen, selvästi päihtyneelle myynnistä ja anniskelusta kiellettyminen, hankalien myyntitilanteiden tunnistaminen ja niistä selviytymisen oppiminen. Viime kädessä vähittäismyymintapaikkojen kassat sekä henkilökunta ratkaisevat päivittäin, kuinka eri lakeihin kirjattua alkoholin, tupakan ja rahapelien saatavuuden sääntelyä käytännössä toteutetaan ja toteutuuko se lakien edellyttämällä tavalla.

Pakka-toiminta voi kohdistua osaamisen tai käytännön työtä tukevien toimintatapojen kehittämiseen ja tehostamiseen. Tarpeen on huolehtia, että vähittäismyynnin ja ravintoloiden kassoilla on riittävät valmiudet rutiininomaiseen ikärajavaltvontaan ja humalaisille myynnin kieltoihin. Käytännössä he vastaavat siitä, etteivät myy ikärajavaltvottuja tuotteita alaikäisille. Tätä elinkeinon harjoittajat voivat tukea muun muassa systemaattisesti perehdyttämällä uuden kassahenkilökunnan (ns. myyjäpassit), kouluttamalla säännöllisesti, hyödyntämällä teknisiä ratkaisuja (esim. kassanäyttöjen muistutukset) sekä seuraamalla kassakirjauksien avulla

tehtyjen ikärajatarkastusten ja humalaisille myynnin kieltojen määriä ja kehittämällä omaa toimintaa sitä kautta.

Pakka-toimintamallin mukaisesti elinkeinon edustajat ovat asiantuntijoina ja kehittäjinä tarjontatyöryhmässä, kumppaneina erilaisten interventioiden ja tapahtumien järjestämisessä sekä mukana eri tavoin koulutuksissa (ks. koulutuksista lisää luku 4.2). Vähittäismyynnin kassahenkilöt ja ravintoloiden tarjoilijat myös testaavat ja kehittävät uusia vastuullisia toimintatapoja. Kehittämistyössä hyödynnetään henkilökunnan tietoa käytännön työn pulmatilanteista ja lakien noudattamisen ongelmakohdista.

Toiminnan hyödyistä kertominen, kehittämisen korostaminen, vastakkainasettelun välttäminen ja kunnioituksen osoittaminen kaikissa tilanteissa ammattilaisten ammattitaitoa kohtaan edesauttavat onnistuneen yhteistyön rakentamista elinkeinon edustajien kanssa. On hyvä muistaa, että yhteistyön ja luottamuksen rakentaminen vaatii aikaa.

Esimerkkejä omavalvonnan ja elinkeinon vastuullisen myynnin ja anniskelun kehittämisestä

- ⊙ Vastuullisuuskoulutukset ravintoloiden ja vähittäismyynnin henkilöstölle
- ⊙ Vähittäismyynnin ja ravintoloiden omat lumeostot (ns. ostokokeet) valvonnan tarkistamiseksi ja muu paikallisen tiedon tuottaminen (ml. asiakasarvioinnit)
- ⊙ Yhteisten käytäntöjen sopiminen liittyen ikärajatuotteiden välittämiseen puuttumiseen
- ⊙ Viranomaisten tehovalvonnat ja niistä tiedottaminen
- ⊙ Ennakoivan valvonnan toteuttaminen ravintoloissa, joissa on paljon järjestyshäiriöitä
- ⊙ Vastuullisen toiminnan palkitseminen
- ⊙ Alkoholijuomien ja rahapeliautomaattien sijoittaminen kassojen näkyville
- ⊙ Henkilöstölle ja asiakkaille tiedottaminen ikärajatuotteiden välittämiseen ja myyntiin liittyvistä linjauksista (esim. julisteet, tarrat, infolehtiset)
- ⊙ Yhteistyö valvonnassa viranomaisten (poliisi, alkoholitarkastaja) sekä järjestysmiesten ja vartioiden kanssa



Miten motivoida elinkeinoa?

- ☉ Luotettava ja puolueeton tieto osoittavat kehittämisen paikkoja paikallisessa anniskelussa ja myynnissä.
- ☉ Toiminta tukee lakisääteistä omavalvontaa.
- ☉ Koulutukset lisäävät henkilöstön osaamista.
- ☉ Sanktiot vähenevät.
- ☉ Yhteiset toimintatavat tukevat kaikkien työtä.
- ☉ Häiriöt ja haitat vähenevät.
- ☉ Työn mielekkäisyys ja ammatillinen arvostus lisääntyy.
- ☉ Vastuullinen myynti ja anniskelu on kaikkien paikallisten asukkaiden etu.
- ☉ Myös elinkeinon edustajilla on muita rooleja: kaikki ovat ammattiroolinsa lisäksi asukkaita, naapureita ja asiakkaita sekä ehkä myös vanhempia ja isovanhempia.

2.1.4 Valvonnan ja lupahallinnon tehostaminen

Pakka-toimintamallissa tehokas lain noudattamisen valvonta on tärkeä osa tuloksellista alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyä. Valvonnalla voidaan suoraan puuttua havaittuihin epäkohtiin sekä tuottaa tärkeää tietoa paikallisista ongelmista vastuullisen alkoholin anniskelun ja myynnin sekä tupakan ja rahapelien ikärajavalonnan kehittämiseen. Pakka-toimintamallissa perinteisen virallisen valvonnan kontrollin ja sanktioiden rinnalle ja tueksi tuodaan elinkeinon ja viranomaisen yhteinen kehittäminen, neuvottelut ja koulutus. Valvonnan tulokset käsitellään yhteistyössä elinkeinon edustajien kanssa sekä kehitetään siltä pohjalta systemaattisesti toimintaa. Viranomaisten virallista valvontaa täydennetään myös kansalaisten sosiaalisella kontrollilla. Viime kädessä tavoitteena on vähentää virallisen valvonnan tarvetta.

Alkoholilain (1143/1994) noudattamista valvovat aluehallintovirastojen alkoholitarkastajat ja poliisi. Tupakkalain (693/1976) noudattamista valvoo kunta valtakunnallisen tupakkalain valvontaohjelman mukaisesti. Kunnan alueella tupakkalain mukaisista tehtävistä huolehtii yleensä kunnan ympäristöterveydenhuollon valvonnasta vastaava viranomais (terveystarkastaja) (ks. lisää Hiltunen ym. 2012). Alkoholista ja tupakasta poiketen rahapelaamisen ikärajavaltava kuuluu rahapeliyhtiöiden lisäksi pelejä myyvien asiemiesten ja raha-automaattien käyttöä varten tilan luovuttaneiden, kuten elintarvikeliikkeiden tehtäviin. Rahapelien toimeenpanon ja mainonnan valvonnasta vastaa poliisi. (Arpajaislaki 1047/2001; Kuvaohjelmalaki 710/2011.)

Järjestyksen valvontaa on mahdollista tehostaa poliisiin ja ravintoloiden yhteistyöllä sekä antamalla toimintamahdollisuuksia myös järjestyksenvalvojille ja vartijoille. Tehokkaan valvonnan lisäksi viranomaisilla on toimintamallissa useita tehtäviä. Poliisi sekä alkoholi- ja terveystarkastajat ovat avaintoimijoita paikallisessa tarjontatyöryhmässä. He toimivat myös kouluttajina ja neuvonantajina yrittäjille ja muille paikallisille toimijoille sekä ovat mukana käytännön toiminnan järjestämisessä. Lisäksi tiedottaminen valvonnasta ja sen tuloksista medialle ja kansalaisille sekä toimintamallista omille verkostoille ja organisaatioille tukevat yhteistä tekemistä.

Esimerkkejä valvonnan tehostamisesta

- ⊙ Poliisin ja alkoholi- ja terveystarkastajan suorittamat tehovalvonnat
- ⊙ Paikallisen näkökulman näkymisen vahvistaminen anniskelu- ja myyntilupien myöntämisessä (ns. seutulupalausuntomenettely, ks. luku 4.2)
- ⊙ Kansalaisten aktivointi (ks. luku 2.1.6)
- ⊙ Valvonnan yhteensovittaminen elinkeinon koulutusten kanssa
- ⊙ Festareiden ja muiden tapahtumien turvallisuuspalaverit (ks. luku 4.2)
- ⊙ Valvonnan ja sen tuloksista tiedottaminen yhteistyössä.



Miten saada viranomaiset mukaan yhteistyöhön?

- ⊙ Kyse on tärkeästä perustehtävästä, johon kuuluu ikärajuotteiden valvonta.
- ⊙ Valvonnalla on keskeinen merkitys haittojen vähentämisessä.
- ⊙ Paikallisen äänen kuuleminen anniskelu- ja myyntilupien myöntämisessä tukee työtä.
- ⊙ Työnkuvaan sopivia haittoja ehkäiseviä toimintatapoja kehitetään yhteistyössä.
- ⊙ Palautteella motivoiminen kannustaa mukaan jatkossakin.
- ⊙ Toiminnasta on hyötyä, sillä ravintoloiden ja vähittäismyyntin omavalvonta paranee, ravintoloiden ja julkisten paikkojen järjestyshäiriöt vähenevät sekä järjestyksen ja lain valvontaan kuluva aika voidaan suunnata toisaalle.

2.1.5 Paikallispoliittinen vaikuttaminen

Pakka-toimintamallissa keskeisenä tavoitteena on vaikuttaa paikallispolitiikkaan, ja pyrkiä lisäämään päättäjien tietoisuutta paikallisen päihdepolitiikan ja etenkin alkoholin, tupakan ja rahapelien saatavuuden sääntelyn mahdollisuuksista. Kun kiinnostus paikallisiin mahdollisuuksiin puuttua oman kunnan tai alueen haittojen vähentämiseen on syntynyt, tavoitteena on sitouttaa päättäjät ja poliitikot toimintamallin mukaiseen työhön. Paikallispoliittinen vaikuttaminen on keino luoda toimintamallin toteuttamiselle vakaa perusta.

Päättäjien tulee huolehtia kuntalaisten hyvinvoinnista ja kunnan terveyden edistämisen edellytyksistä sekä huomioida kaikessa alkoholiin, tupakkaan ja rahapelaamiseen liittyvässä päätöksenteossa päätösten vaikutus kuntalaisten terveyteen ja hyvinvointiin. Paikallisesti toteutettavaan vastuulliseen päihdepolitiikkaan olisi suunnattava resursseja. Samalla Pakka-toimintamallilla on mahdollista vähentää kunnalle päihdehaitoista aiheutuvia kustannuksia paitsi vähentämällä haittoja niin myös soveltamalla jo tehtävää työtä tehokkaammin yhteen.

Päättäjien ei tulisi tyytyä pelkkään valistukseen perustuvaan ehkäisevään päihdetyöhön, vaan vaatia sen tehostamista tarjonnan sääntelyyn kohdistettavilla toimilla. Johtavat viranhaltijat huolehtivat siitä, että Pakka-toimintamallin mukainen työ toteutuu suunnitelman mukaisesti ja pitkäjänteisesti. Johto luo mahdollisuuden toiminnan jatkokehittämiselle ja arvioinnille. Johto varmistaa, että Pakka-toimintamalli on kirjattu kunnan strategioihin ja toiminnasta raportoidaan päättäjille vuosittain. Johdon vastuulla on myös seurata erilaisin indikaattorein kunnan päihdeoloja ja niissä tapahtuvia muutoksia.

Esimerkkejä paikallis- poliittisesta vaikuttamisesta

- ⊙ Johdon ja päättäjien kutsuminen seminaareihin ja erilaisiin tilaisuuksiin puhujiksi ja puheenjohtajiksi sekä tarjontatyöryhmän jäseneksi
- ⊙ Toimintamallin esitteleminen istunnoissa, kokouksissa ja iltakouluissa
- ⊙ Valtuustovierailujen ja poliittisten paneelien järjestäminen
- ⊙ Suoraan johdolle ja päättäjille suunnatun materiaalin tuottaminen
- ⊙ Kannanotot, vetoamukset ja aloitteet Pakka-toimintamallia tukevien keinojen edistämisestä päätöksenteossa
- ⊙ Aktiivinen tiedottaminen alueen päihdetilanteesta ja toteutetuista toiminnoista
- ⊙ Vuosittainen raportointi Pakka-toimintamallin mukaisesta toiminnasta



Miten motivoida kunnan johtoa, päättäjiä ja luottamushenkilöitä?

- ⊙ Kunnan tai alueen päihdetilanteeseen liittyvät haasteet tulevat näkyviksi.
- ⊙ Toimintamalli on vaikuttavaksi todettu.
- ⊙ Toimijoiden saman tavoitteen mukainen yhdessä tekeminen tiivistyy ja tehostuu.
- ⊙ Uudet toimijat aktivoituvat mukaan.
- ⊙ Tarjoaa keinoja kuntalaisten mielipiteen kuulemiseen muille aiheutuvista haitoista sekä antaa keinoja myös vastata toiveisiin.
- ⊙ Päihdehaittojen vähenemisestä syntyy säästöjä.

2.1.6 Nuorten ja vanhempien aktivoiminen

Pakka-toimintamallin keskeinen kohderyhmä on nuoret ja heidän vanhempansa, joten heidän saamisensa mukaan toimintaan on tärkeää. Tavoitteena on luoda ymmärrystä, hyväksyntää ja tukea yhteisötasolla tehtävälle ehkäisytyölle ja nuorten ikärajatuloitteiden valvonnalle. Nuorten ja vanhempien mukaan ottaminen lisää heidän ymmärrystään ja sitoutumistaan tehtävään ehkäisytyöhön. Mahdollisuuksien luomisen nuorten toimintaan osallistumiselle on arvioitu olevan keskeistä halettujen tulosten saamiseksi (Tamminen 2012).

Oppilaitokset (ml. oppilas- ja opiskelijakunnat, tuutorit, opiskelijajärjestöt), nuorisotalot, seurakunnat, nuorisovaltuustot, vanhempainyhdistykset ja erilaiset harrastusseurat ovat hyviä väyliä yhteistyön rakentamiseen. Järjestöillä saattaa olla hyviä kontakteja kansalaisiin. Nuoret ja vanhemmat voivat olla toteuttamassa sekä laajoja hankkeita että yksittäisiä tapahtumia ja interventioita. Toimijuuden lisäksi kuntalaisilla on Pakka-toiminnan näkökulmasta tärkeää tietoa alueen päihdekulttuurista ja toimintatavoista. Vanhemmille ja nuorille suunnattujen tietoiskujen kautta voidaan vahvistaa kummankin ryhmän toimintamalleja tilanteissa, joissa ikärajojen noudattamista haasteitaan (esim. alkoholin välittäminen alaikäisille). Kuntalaiset vastaavat sosiaalisesta kontrollista mitä tulee alkoholin, tupakan ja rahapelien saatavuuteen. Alaikäiset saavat alkoholin ja tupakan pääasiassa ystäviltään, sisaruksiltaan ja vanhemmiltaan. Asiakkaina kuntalaiset puolestaan näkevät, miten alkoholi- ja tupakkalaki käytännössä toteutuvat ravintoloissa ja vähittäiskaupoissa. Tavoitteena on horjuttaa kulttuuria, jossa alaikäiselle välitetään tupakkaa ja alkoholia sekä motivoida ilmoittamaan anniskelussa ja myynnissä havaitut epäkohdat suoraan yrittäjälle tai viranomaisille.



Miten nuoria ja vanhempia voi käytännössä osallistaa?

- ⊙ Ole aktiivinen viestijä: hyödynnä verkkosivuja, tiedotteita, kampanjoita ja sosiaalista mediaa.
- ⊙ Mieti miten tavoitat kohderyhmän ja mikä on sille keskeinen viesti.
- ⊙ Hyödynnä alueellasi jo toimivia kansalais-osallistamisen kanavia.
- ⊙ Järjestä kaikille avoimia seminaareja ja tilaisuuksia.
- ⊙ Luo yhteisiä foorumeita järjestöille, oppilaitoksille ja vanhempainyhdistyksille.
- ⊙ Tarjoa Pakka-toimintaa tukevia opinnäyte- ja projektitöiden aiheita oppilaitoksille.
- ⊙ Osallista Pakka-materiaalien tekemiseen sekä seminaarien ja tapahtumien järjestämiseen.
- ⊙ Ota mukaan interventoiden suunnitteluun ja toteuttamiseen (ml. ravintoloiden ja vähittäismyynnin ostokokeet ja asiakasarvioinnit).
- ⊙ Käynnistä Kansalaisfoorumi-toiminta, joka on kansalaisista koottu päihdehaittoihin kantaaottava ryhmä (ks. luku 4.2).
- ⊙ Kehitä palautteenantomahdollisuuksia ja viestinnän välineitä sekä tiedota aktiivisesti niistä.
- ⊙ Kerää kokemuksia (kyselyt, paneelit, kansalaisfoorumit) ja huomioi ne toiminnan kehittämisessä.
- ⊙ Kerro miten saatu palaute on huomioitu toiminnassa.

2.1.7 Onnistunut mediayhteistyö

Tiedottamisella ja julkisella keskustelulla on tärkeä asema yhteisöön vaikuttamisen ja sen aktivoiminnan näkökulmasta. Media vaikuttaa oleellisesti siihen, minkälaista päihdepoliittista julkista keskustelua paikallisesti käydään. Parhaimmillaan viestinnällä ja yhteistyöllä median kanssa voidaan edistää toivottua kulttuurista muutosta vaikuttamalla päättäjien, asiantuntijoiden ja kansalaisten asenteisiin. Pakka-toimijoiden osalta tämä edellyttää suunnitelmallista tiedottamista tehdystä työstä, järjestettävistä tapahtumista ja interventioista sekä alueen päihdeatilanteesta. Näillä pyritään ylittämään uutiskynnys ja herättämään median mielenkiinto.

Pakka-toiminnan kannalta erityisen tärkeitä ovat maakunta- ja paikallislehdet, paikallisradio ja -televisio. Paikallismedia voi olla suureksi hyödyksi Pakka-toiminnan tunnetuksi tekemisessä ja päihdekysymysten yleisessä valaisemisessa. On kuitenkin ymmärrettävä journalistisen itsenäisyyden ihanne ja kunnioitettava sitä. Median ei voi odottaa asettuvan minkään asian ajajaksi, vaan sitä on lähestyttävä sen omilla ehdoilla. Tutustumalla joukkoviestinnän periaatteisiin ja toimintatapoihin on helpompi tarjota paikallismedioille niitä kiinnostavaa taustatietoa, näkökulmia, aiheita ja uutisia ja saada asiaansa ihmisten tietoisuuteen. Tiedotusvälineiden palvelemiseen kannattaa panostaa; kun pääsee kiinnostavan ja hyödyllisen tietolähteen kirjoihin toimitusten silmissä, saa näkökulmiaan julkisuuteen yhä paremmin.

Tiedottaminen Pakka-toiminnasta on hyvä suunnitella ja hoitaa huolellisesti (ks. myös luku 3.7). Toiminnasta tehdyt tiedotteet ja annetut haastattelut, aktiivinen mielipidekirjoittaminen paikallislehdissä tai sosiaalisessa mediassa ovat esimerkkejä keinoista edistää mediayhteistyötä.



Miten vahvistaa onnistunutta mediayhteistyötä?

- ☉ Tee ja päivitä viestintäsuunnitelma vuosittain.
- ☉ Luo kontakteja paikallisiin toimittajiin (esim. sähköpostilista).
- ☉ Hyödynnä organisaatiosi tai verkostojesi viestintäosaamista.
- ☉ Sovi yhteistyökumppanien kanssa aina viestinnän kärki ja kohderyhmä.
- ☉ Mieti, miten asiasta tehdään kiinnostava tavallisille ihmisille ja mikä kiinnostaa mediaa (esim. uudet asiat sekä ihmiset, jotka ovat työn kohteena ja toiminnan takana, kiinnostavat aina).
- ☉ Hyödynnä innovatiivisuus viestinnässä ja tutustu median toimintatapoihin.
- ☉ Huomioi mahdollisuuksien mukaan muut paikallisesti kilpailevat uutiset ja tapahtumat.
- ☉ Tee tiedotteita, uutiskirjeitä ja mielipidekirjoituksia paikallislehtiin tai sosiaaliseen mediaan sekä anna tilaisuuden tullen haastatteluja.
- ☉ Kirjoita lyhyesti ja selkeästi: vältä liitetiedostoja.
- ☉ Pyydä haastattelut luettavaksi ennen julkaisemista.

2.1.8 Paikallisten ja seudullisten rakenteiden vahvistaminen

Tavoitteena on laaja-alainen paikallinen ja seudullinen päihdepolitiikka, jossa hyödynnetään samanaikaisesti kysynnän ja tarjonnan ehkäisykeinoja. Kohdentamalla resursseja on mahdollista saavuttaa myös synergiaetuja: tuloksena on aiemman sektorikohtaisen ja mahdollisesti päällekkäisenkin työn tehostuminen.

Toimintamallin juurtumiseksi tarpeen on vahvistaa paikallisia ja seudullisia rakenteita. Tämä tarkoittaa pysyvää koordinaatiota, tiettyjen keskeisten työryhmien vakinaistamista (ks. luku 2.2),

Pakka-toimintamallin mukaisten tavoitteiden viemistä strategioihin sekä tilanteen ja toimien systemaattista seuranta- ja johtamista. Lisäksi se tarkoittaa keskeisten toimintatapojen viemistä pysyväksi osaksi elinkeinon, muiden toimijoiden ja seutulupahallinnon toimintakulttuuria. Rakenteiden vahvistamiseen kannattaa kiinnittää huomiota heti toiminnan alusta lähtien.



2.2 Työryhmien kuvaukset

Pakka-toimintamallin käytännön työn suunnittelu ja toteutus tehdään alueen eri työryhmissä. Keskeisimpiä työryhmistä ovat tarjonta- ja kysyntätyöryhmät. Tarjontatyöryhmää kunnissa on vain harvoin ennen Pakka-toimintamallin käynnistämistä, joten sen perustamisesta toiminta usein lähtee liikkeelle. Kysyntätyöryhmän roolin voi puolestaan ottaa kunnassa jo mahdollisesti toimiva raittiustyölain mukainen moniammatillinen työryhmä. Mikäli tällaista työryhmää ei kunnassa vielä ole, se kannattaa käynnistää, muutoin riittää kyseisen ryhmän toiminnan osittainen uudelleen suuntaaminen. Työnjako kysyntä- ja tarjontatyöryhmien välillä tulee sopia yhdessä, sillä työryhmät täydentävät toisiaan. Työ voidaan tehdä myös yhdessä työryhmässä painottaen erityisesti tarjonnan ehkäisyyn liittyviä toimia.

Tarjonta- ja kysyntäryhmien lisäksi jonkun kunnan tai seutukunnan olemassa olevista laajemmista moniammatillisista työryhmistä (esim. hyvinvointi- tai turvallisuustyöryhmä) tulisi ottaa vastuu tehtävän työn ohjaamisesta ja toimia **ohjausryhmänä**. Tätä ohjaustehtävää varten voidaan tarvittaessa perustaa myös erillinen ohjausryhmä. Tärkeää joka tapauksessa on, että jonkin ryhmän vastuulla on tarjonta- ja kysyntäryhmien työn ohjaaminen ja seuranta. Toiminnasta ja siihen liittyvistä keskeisistä seurantaloksista on hyvä raportoida vuosittain kunnan johdolle. Raportoinnin tukena voidaan käyttää esimerkiksi kunnan hyvinvointikertomusta. Ohjausryhmä huolehtii myös siitä, että työryhmien työtä varten on varattu riittävät resurssit. Lisäksi se hyväksyy kummankin työryhmän toimintasuunnitelmat sekä sovittaa niiden työtä yhteen. Ohjausryhmällä on keskeinen rooli etenkin toimintamallin käynnistämävaiheessa, myöhemmin se voi toimia toimin-

tamallin toteutumisen seuraajana ja arvioijana. Ohjausryhmässä tehdään myös pitkänaikavälin toimintasuunnitelma toimintamallin käynnistämiseen ja juurruttamiseen.

Työryhmien tehtävänä on suunnitella, käynnistää, toteuttaa ja seurata konkreettisia toimenpiteitä. Käynnistämävaiheessa työryhmien on hyvä varautua kokoontumaan useammin, sillä toiminnan alkuun saattamiseen kannattaa panostaa. Mitä paremmin toimijoiden kesken saadaan luotua yhteinen käsitys toiminnan tarpeesta, tavoitteista ja tehtävästä työstä, sitä paremmat edellytykset luodaan toiminnan juurtumiselle. Työryhmät voivat esimerkiksi käynnistämävaiheessa kokoontua kerran kuussa ja toiminnan vakiinnuttua neljästi vuodessa. Hyvä ohje työryhmissä aloittaville toimijoille on, että jokaisen kokouksen jälkeen lähdetään toteuttamaan tietty määrä (esim. kolme) toimenpidettä. Toiminnan suunnittelu onnistuu parhaiten silloin, kun tiedetään kunnan lähtötaso. Toiminnalle asetetaan realistiset tavoitteet ja laaditaan konkreettiset työsuunnitelmat, joita seurataan ja arvioidaan työryhmissä. Työryhmiin on hyvä valita innostuneita ja sitoutuneita jäseniä. Myös kansalaisille tarjotaan mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa muutokseen.

Tarjontatyöryhmän työtä voidaan kuvata lyhyesti sanoilla ”*sanktioinnista ennakoivaan valvontaan ja toimivaan yhteistyöhön*”. Ennakoivassa valvonnassa ja toimivassa yhteistyössä toteutetaan elinkeinon ja viranomaisten kanssa yhdessä suunniteltuja toimenpiteitä, joiden tavoitteena on alkoholilain, tupakkalain ja rahapelejä ohjaavan säännösten toteutuminen ja haittojen minimointi. Kehittämistoimenpiteitä toteutetaan ravintoloissa ja vähittäismyyntipisteissä sekä lähiympäristössä. Työ pitää sisällään niin yhteisten valvontainterventioiden, koulutuksen, neuvotteluiden kuin tiedottamisenkin suunnittelua. Toiminta pohjautuu tietoon kunnan tai alueen päihdetilanteesta ja siinä etenkin anniskeluun ja myyntiin liittyvistä haasteista (esim. Kouluterveyskyselyn tulokset, omavalvonnan ja viranomaisvalvonnan tulokset, vähittäismyyntiin ja ravintoloiden ostokokeet).

Työryhmän puheenjohtajaksi on hyvä valita alkoholivalvonnan tai alkoholielinkeinojen edustaja. Sihteerinä ja toimenpiteiden käynnistäjänä on Pakka-koordinaattori tai kunnan ehkäisevän päihdetyön koordinaattori (yhdyshenkilö).

Esimerkki tarjontatyöryhmän kokoonpanosta

- ⊙ Matkailu- ja ravitsemusalan oppilaitoksen edustaja
- ⊙ Ravintolan henkilöstön ja yrittäjien edustajat sekä järjestyksenvalvonnan edustaja
- ⊙ Vähittäiskaupasta eri ketjujen henkilöstön ja yrittäjien edustaja(/t) ja myymälöiden vartiointiliikkeen edustaja
- ⊙ Alkon edustaja
- ⊙ Kioskien ja huoltoasemien edustaja(/t)
- ⊙ Liikealan edunvalvontajärjestöjen edustaja(/t)
- ⊙ Poliisi (päällystön edustaja)
- ⊙ Alkoholitarkastaja ja kunnan terveystarkastaja
- ⊙ Taksiyhdistyksen edustaja
- ⊙ Pelastuslaitoksen edustaja
- ⊙ Pakka-koordinaattori tai kunnan ehkäisevän päihdetyön edustaja



Mitä tarjontatyöryhmässä tehdään?

- ⊙ Kootaan ja tuodaan käsittelyyn säännöllisesti paikallinen tutkimus ja tieto epäkohdista ja muutoksista sekä linjataan toimenpiteet sen mukaan.
- ⊙ Liitetään alkoholin, tupakan ja rahapelien myyntiin ja alkoholin anniskelun valvonta osaksi muita kehittämistoimia.
- ⊙ Päätetään ja toteutetaan yhdessä kehittämistoimenpiteet.
- ⊙ Valmistellaan ja järjestetään vähittäismyyntiin ja ravintoloiden henkilöstölle koulutuksia ja kuluttajille seminaareja ja tilaisuuksia liittyen alkoholin, tupakan ja rahapelien myyntiin ja alkoholin anniskeluun alueella.
- ⊙ Kerätään palaute koulutuksista ja arvioidaan toiminnan onnistumista.
- ⊙ Tiedotetaan avoimesti kuntalaisille ja medialle.
- ⊙ Palkitaan vastuullisia ravintoloita ja vähittäismyyntiliikkeitä.
- ⊙ Ratkaistaan mahdolliset pulmatilanteet yhdessä.

Kysyntätyöryhmässä tai paikallisessa raittiustyö-
lain mukaisessa moniammatillisessa työryhmässä
käsitellään alkoholin, tupakan ja rahapeliin saata-
vuuden kysymyksiä yksilöön ja yhteisöön vaikutta-
misen ja viestinnän keinoin. Kysyntätyöryhmä te-
kee yhteistyötä tarjontatyöryhmän kanssa.

Kysyntätyöryhmän tehtävänä on käynnistää koh-
dennettuja toimenpiteitä, joilla alkoholin, tupakan
ja rahapeliin saatavuutta alaikäisille tiukennetaan
ja humalajuomisen vähentämiseen kiinnitetään
huomio. Nuoriin kohdistuvassa yhteisötoiminnas-
sa käynnistetään interventioita nuorien, nuorten
aikuisten ja heidän vanhempinsa ja muiden yh-
teisön toimijoiden kanssa. Työssä hyödynnetään
tiedollisen vaikuttamisen keinoja viestimällä ja va-
listamalla kohdennetusti ja lisäämällä kansalais-
keskustelua etenkin alkoholin, tupakan ja raha-
peliin saatavuuden sääntelyyn liittyen. Työ tukee
vahvasti tarjontatyöryhmässä toteutettuja toimia
ja on luonteeltaan pitkäjänteistä, ei kertaluonteisia
kampanjoita ja tempauksia. Kukin toimijataho tuo
menetelmäpakkiin oman osaamisensa ja interven-
tiot. Toimista tiedotetaan yhteisössä ja mediassa.

Toiminta suunnitellaan kysyntätyöryhmässä
ja ajoitetaan tehokkaaksi jatkumoksi siten, että
kunkin toimijan yksittäiset toimenpiteet tukevat
kokonaisuutta. Kysyntätyöryhmä vastaa toimin-
nan jatkuvuudesta ja tavoitteellisuudesta. Toimin-
tasuunnitelmaa päivitetään jatkuvasti ja toimin-
nasta raportoidaan ohjausryhmälle.

Työryhmän puheenjohtajaksi on hyvä valita
esimerkiksi kunnan jonkin toimialan edustaja.
Sihteerinä ja toimenpiteiden käynnistäjänä toi-
mii Pakka-koordinaattori tai kunnan ehkäisevän
päihdetyön koordinaattori (yhdyshenkilö).

Esimerki kysyntätyöryhmän koonpanosta

- ⊙ Pakka-koordinaattori tai kunnan ehkäisevän päihde-
työn edustaja
- ⊙ Koulujen ja oppilaitosten edustus: ammattikorkeat
ja yliopistot, ammatilliset oppilaitokset
- ⊙ Opetus- ja nuorisotoimen edustajat
- ⊙ Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sekä oppilas- ja
opiskelijahuollon edustaja
- ⊙ Työterveyshuollon edustaja
- ⊙ Lastensuojelun ja sosiaalityön edustaja (/t)
- ⊙ Vanhustyön edustaja
- ⊙ Poliisi
- ⊙ Vanhempainyhdistyksen ja nuorten edustaja (/t)
- ⊙ Järjestöt
- ⊙ Ns. sisarhankkeiden vetäjät (esim. Ankkuri-malli)
- ⊙ Seurakunta



Mitä kysyntätyöryhmässä tehdään?

- ⊙ Käynnistetään toiminnan suunnittelu paikallisen
tilannetiedon käsittelemisellä (ks. edellä tarjonta-
työryhmä).
- ⊙ Sovitaan yhteiset käytännön toimenpiteet päihteiden
ja rahapeliin kysynnän ehkäisystä (esim. erilaiset
interventiot ja tapahtumat nuorille, perheille,
vanhemmille ja työikäisille).
- ⊙ Tehdään yhteistyötä tupakan ja alkoholin
välittämiseen liittyen ja käytännön toteutuksessa
oppilaitoksissa, kodeissa ja myymälöissä (esim.
valvontainterventiot, vanhempainillat, koulutus).
- ⊙ Otetaan nuoret ja aikuiset mukaan suunnitteluun
ja toteutukseen (esim. vastuullisuuskoulutus,
asiakasarviointit, ostokokeet, seminaaripuheen-
vuorot, keskustelun avaukset nuorten verkkosivuilla).
- ⊙ Tiedotetaan järjestettävästä toiminnasta medialle
ja kuntalaisille.
- ⊙ Pidetään yhteyttä kunnan poliittisiin päättäjiin.
- ⊙ Seurataan ja arvioidaan toteutettua toimintaa ja
kehitetään sitä saadun palautteen perusteella.

Pakka-toimintamallin mukaista työtä on tehty erilaisissa ympäristöissä ja osana erilaisia toimenkuvia.

2.3 Soveltaminen erilaisiin toimintaympäristöihin

Kunnalla on raittiustyölain (828/1982) mukainen vastuu ehkäisevästä päihdetyöstä. Jokainen kunta on kuitenkin erilainen mitä tulee ehkäisevän päihdetyön perinteisiin, organisointitapoihin, rakenteisiin ja resursseihin. Ehkäisevää päihdetyötä on voitu toteuttaa hyvinkin eri tavoin eri kunnissa ja myös toimintaympäristöt sekä alkoholin, tupakan ja rahapelien käyttötavat ja niistä syntyvät haitat vaihtelevat kunnasta ja alueesta toiseen. Tästä syystä oman kunnan tilanteen ja toimintatapojen tunteminen on ensimmäinen askel Pakka-toimintamallin soveltamiseen omalle paikkakunnalle/alueelle.

Toiminnan ylisektorisuuden ja yhteisöehtoisuuden varmistamiseksi toiminnan koordinoiminen rooli on tärkeä. Alueelliset rakenteet ja käytettävissä olevat resurssit määrittävät osaltaan koordinoimisen muodot. Käytännössä koordinaatio on kuitenkin mahdollista järjestää toimivasti monin eri tavoin ja sitä onkin tehty monesta erilaisesta organisaatiosta lähtöisin. Toimintamallin soveltaminen olemassa oleviin rakenteisiin edesauttaa myös sen juurtumista pysyväksi.

Jaettu vastuu toimintamallin toteuttamisesta mahdollistaa koordinaation kotipesän sijainnin monenlaisissa organisaatioissa ja yksiköissä. Yleisimmin koordinoimisen kotipesä on kunnassa, yhteistoiminta-alueella tai seutukunnalla.

Kunnassa koordinointi soveltuu parhaiten ehkäisevään päihdetyöhön, sosiaali-, terveys- tai sivistystoimien vastuualueille. Tavallisesti työtä koordinoi joko koko- tai osa-aikainen koordinaattori, jolla on esimieheltä saadut toiminta-vaimudet työn tekemiseen. (Tamminen 2012.) Vastuu toiminnan koordinoimisesta voi kuitenkin olla organisaatiosta riippuen eri hallinnonaloilla. Olennaista onkin pohtia nimenomaan oman kunnan tai alueen tilanteeseen parhaiten istuva kotipesä koordinaatiolle.

Esimerkkejä Pakka-toiminnan koordinaatiotahoista

Kunta tai seutukunta

- ⊙ Espoon kaupunki: Espoon mielenterveys- ja päihdepalvelukeskus OMPPU
- ⊙ Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä: A-klinikka
- ⊙ Hämeenlinnan kaupunki: A-klinikka, A-klinikkasäätiö
- ⊙ Kokkolan kaupunki: Sosiaali- ja terveystoimen palvelukeskus
- ⊙ Kouvolan kaupunki: Hyvinvointipalvelut, Ehkäisevän päihdetyön osaamistiimi
- ⊙ Kotkan kaupunki: Terveystoimi, Terveystoimen edistämisyksikkö
- ⊙ Porin kaupunki: Psykososiaaliset palvelut, Perusturva
- ⊙ Pudasjärven kunta: nuorisopalvelut
- ⊙ Salon kaupunki: terveyspalvelut

Kehittämis- ja osaamiskeskus

- ⊙ Pohjanmaan maakuntien päihdetyön kehittämissentrum
- ⊙ Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymä, Sosiaalialan osaamiskeskus Verso (seutukoordinaatio, 14 kuntaa)

Myös toimintaan kunnassa käytettävissä olevat resurssit ohjaavat toiminnan ja sen järjestämisen mahdollisuuksia. Pakka-toimintamallin mukaista toimintaa voidaan kuitenkin toteuttaa myös pienemmällä rahoituksella ja epävirallisempia reittejä hyödyntäen. Lähtökohdat vaikuttavat luonnostaan toiminnan luonteeseen, mutta eroavaisuudet lähtökohdissa eivät tee toiminnan käynnistämisestä

ja juurtumisesta mahdotonta. Toiminnan toteutus on vain sovellettava olemassa oleviin puitteisiin omassa kunnassa ja seudulla. Taulukossa 3 on esitelty esimerkkejä siitä miten erilaiset lähtökohdat voivat vaikuttaa eri toiminnan osa-alueisiin. Esimerkkejä onnistuneesta Pakka-toimintamallin koordinoinnista ja soveltamisesta on useista eri kunnista.

TAULUKKO 3. Pakka-toimintamallin toteuttaminen resurssien ja toiminnan virallisuuden asteen mukaan esimerkkien kautta.

	Epävirallinen / matala resursointi	Virallinen / korkea resursointi
Valtuutus	Epäviralliset, suulliset sopimukset	Osa paikallisia strategioita, poliittinen tuki
Koordinaattori	Osa-aikainen, ei virallisesti nimitetty, eikä tehtävää määritetty	Virallisesti nimitetty kokopäiväinen tehtävä
Toiminnan toteuttajat	Vapaaehtoisten toteuttamat ja johtamat toiminnot	Ammattilaisten toteuttamat ja johtamat toiminnot
Luottamus ja uskottavuus	Saavutettu yhteisten kokemusten kautta	Saavutettu tutkimusnäytön kautta
Tarjolla oleva tuki	Vertais- ja vapaaehtoistuki	Organisoitu tukiverkosto
Toimeenpano	Perustuu yksittäisten toimijoiden aktiivisuuteen ja toimintamahdollisuuksiin	Perustuu paikallisiin sopimuksiin, suunnitelmiin ja yhdessä asetettuihin tavoitteisiin
Tietomateriaalit	Verkkopohjainen, kumppanit tuottavat ilmaiseksi, muiden materiaalien hyödyntäminen	Laajamittaiset mediakampanjat, mahdollisuus kehittää ja jakaa omia materiaaleja
Infrastruktuuri (esim. kokoustilat)	Ei omia tiloja, kumppanien tilojen hyödyntäminen	Omien tilojen käyttömahdollisuus
Seurannan ja arvioinnin perusta	Perustuu paikalliseen kokemustietoon	Perustuu systemaattiseen paikalliseen seurantaan ja arviointiin sekä sen raportointiin

PORIN PAKKA

Toiminta on käynnistetty v. 2010 alussa Kaste-ohjelman rahoituksen turvin. Porin seudulla ei ollut ennen Pakka-toiminnan käynnistämistä rakenteita, eikä perinteitä tehdä ehkäisevää päihdetyötä koordinoitusti. Alusta asti tavoite oli, että hankerahoituksella käynnistetään pysyväksi saatettavaa toimintaa. Toiminta-alueena on perusturvan yhteistoiminta-alue, johon kuuluu lisäksi naapurikuntia. Pakka-toimintamallia koordinoiva työntekijä toimii perusturvan psykososiaalisissa palveluissa eli tiiviissä yhteistyössä muiden päihde- ja mielenterveyspalveluiden sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden kanssa. Perusturva koordinaation kotipesänä on ollut luonteva paikka tehdä yhteistyötä vapaa-aikatoimen (nuorisoyksikkö), kasvatus- ja opetusviraston sekä muiden hallintokuntien kanssa. Keväällä 2013 perusturvalautakunta päätti vakinaistaa Pakka-toiminnan ja perustaa ehkäisevän päihde- ja mielenterveyskoordinaattorin toimen, jonka työnkuvan olennainen osa on Pakka-toimintamallin mukainen ehkäisevä päihdetyö. Porissa toiminnan rahoitukseen ja koordinaatioon on panostettu, sekä toimintaa arvioidaan ja seurataan. Lisäksi on tuettu muita seutuja (mm. materiaali hyödynnettävissä ks. verkkoPakka). Saavutetut tulokset osoittavat, että kokonaisuuden toteuttaminen kannattaa.

HÄMEENLINNA

Hämeenlinna ja Jyväskylä olivat pilottikuntia, kun Pakka-toimintamallia kehitettiin vuosina 2004–2007. Edelleen Hämeenlinnan seudulla Pakka-toimintamallia toteuttaa kolme kuntaa. Koordinaatiosta vastaa Hämeenlinnan kaupunki, joka ostaa palvelun säätiön A-klinikalta. Pakka-toimintaa koordinoi kaksi ehkäisevän työn koordinaattoria. Toiminta keskittyy alkoholin saatavuuden kysymyksiin, ja sitä suunnittelemassa ja kehittelemässä toimivat seudulla tarjonta- ja kysyntätyöryhmät. Toimintamallin mukainen toiminta on sisällytetty Hämeenlinnan kaupungin mielenterveys- ja päihdetyön strategiaan. Toimintaa myös seurataan säännöllisesti.

PÄIJÄT-HÄME

Toiminta käynnistyi elokuussa 2010 Kaste-ohjelman rahoituksen turvin, ja sitä jatkettiin yhteistoiminta-alueella sosiaali- ja terveysyhtymän 14 kunnan rahoittamana pysyvänä toimintana Mieli 2009 -suunnitelman mukaisesti. Seutukoordinaattori sijoittuu nyt hallinnollisesti Sosiaalialan osaamiskeskus Versoon. Koordinaatio kattaa koko väestöön kohdistuvan ehkäisevän mielenterveys- ja päihdetyön sekä niiden rajapinnoilla tehtävän työn. Keskeisiä tehtäviä ovat mm. yhteistyön rakentaminen ja edistäminen, tiedon, resurssien ja osaamisen välittäminen ja liikkeelle saaminen sekä alueelliseen kehitykseen vaikuttaminen yhteistyössä verkostojen kanssa. Monipuolisessa yhteistyössä on ”ehkäisevä työ kuuluu kaikille” -periaatteen mukaisesti mukana mittava joukko julkisen, kolmannen ja yksityisen sektorin toimijoita. Pakka-toimintamalli on luonteva osa laajempaa ehkäisevän työn kokonaisuutta. Toimintamallista on toteutettu tarjonnan ehkäisyyn liittyviä osia, ei koko toimintamallia. Toiminnalle on luotu paikallinen rakenne, tuki ja resurssit. Seudun kunnat maksavat osuutensa euromääräisinä asukasta kohden (0,33€ / asukas vuonna 2013). Koordinaatio on vakainaistettu vuonna 2011.

PUDASJÄRVI

Pudasjärvellä toimii Oulunkaaren yhtymähallituksen nimeämä ehkäisevän päihdetyön moniammatillinen työryhmä, joka kokoontuu 4–6 kertaa vuodessa. Työryhmän puheenjohtajana toimii vapaa-aikaohjaaja, joka on myös kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö. Kaksi kertaa vuodessa työryhmä kokoontuu laajennetulla kokoonpanolla, jossa ovat mukana kaikki Pudasjärven vähittäiskauppiat, huoltoasemat ja kioskit. Kokouksissa on käsitelty mm. kauppojen omavalvontaohjelmia, käyty läpi Kouluterveyskyselyn tuloksia päihteistä ja niiden saatavuudesta, suunniteltu Ehkäisevän päihdetyön viikolle toimintaa ja käyty keskustelua paikallisen urheiluseuran huvitoimikunnan kanssa.



Toiminta käyntiin onnistuneesti

”Palkataan Pakka-työntekijä ja toivotaan, että saadaan tolkullinen ihminen. Annetaan työntekijälle asialliseksi ja hyödylliseksi katsottua materiaalia ja kehoitetaan opiskelemaan. Haetaan kontakteja muualta missä Pakkaa on tehty ja lähetetään työntekijä itseopiskelun jälkeen keskustelemaan näiden konkareiden kanssa. Sitten perustetaan työryhmiä, joille määritellään alustavasti toimenkuvat ja tehdään ostokokeita ja asiakasarviointeja, joiden tulokset käydään hyvässä hengessä läpi kaikkien osallisten kanssa ja sitten mietitään yhdessä miten saadaan tehtyä paremmin. Koko ajan sellainen henki, miten me pystymme auttamaan näitä toimijoita toimimaan paremmin. Ja tästä voi sitten alkaa laventamaan toimintaa sinne sun tänne.”

[sähköposti 17.4.2012 liittyen Pakka-toiminnan käynnistämiseen: psykososiaalisten palvelujen päällikkö M. Järvinen, Porin kaupunki]

Tietyt askeleet on otettava Pakka-toimintamallin käynnistämiseksi. Vaikka yhdeksän pääaskelta on tässä kuvattu tietyssä järjestyksessä, se ei tarkoita, että polulla on edettävä kyseisessä järjestyksessä, vaan käytännössä keskeisimpiin polun varren kohtiin on hyvä palata useastikin toiminnan edetessä.

Käytännössä Pakka-toimintamalliin käytettävissä olevat resurssit ja organisointitavat vaihtelevat Pakka-alueesta toiseen (ks. luku 2.3), mikä tarkoittaa, että toimintamallin käynnistäjien on hyvä aktiivisesti etsiä myös vaihtoehtoisia etenemisreittejä. Joka tapauksessa toimintamallin käynnistämisen edellytys on, että nimetään motivoitunut ja osaava koordinaattori sekä huolehditaan, että työhön on saatu johdon tuki ja riittävä perehdytys. Ideaalitulanteessa tämä tarkoittaisi, että Pakka-toimintamallia koordinoi yksi työntekijä, jolla on osoitettuna työaika sekä riittävät toimintarahat toiminnan käynnistämiseen ja tukemiseen. Koska koordinaattoria Pakka-toiminnan käynnistämiseen tarvitaan, seuraavat askeleet on kuvattu juuri koordinaattorin näkökulmasta polulla etenemistä helpottamaan.

3.1 Lanseeraa Pakka-idea alueellasi ja kartoita resurssit

Tutustu Pakka-toimintamallin sisältöön ja toimintaperiaatteisiin. Hyödynnä verkossa saatavilla olevia Pakka-toimintamallin esittelymateriaaleja sekä jo olemassa olevien Pakka-alueiden kokemuksia ja vertaistukea (ks. verkkoPakka).

Esittele Pakka-toimintamalli kunnan tai alueen poliittiselle ja/tai virkamiesjohdolle. Tässä vaiheessa kannattaa yhdessä pohtia missä laajuudessa kunnassa tai alueella on mahdollisuus toteuttaa Pakka-toimintamallin osakokonaisuuksia. On hyvä muistaa, että toteuttamalla nimenomaan koko Pakka-toimintamallin keinovalikoimaa yhtäaikaisesti ja koordinoitusti saavutettiin vaikuttavia tuloksia (Holmila ym. 2009). Tietyt tarjontaan kohdistuvat osatoimet ovat kuitenkin enemmän kuin ei lainkaan toimintoja. Virallinen päätös toimintamallin käyttöönotosta alueella voi tukea työn eteenpäin viemistä. Ellei tämä ole mahdollista, niin etsi muita väyliä viedä toimintamallia eteenpäin. Tie voi avautua jonkin muun hallinnonalan johdon kautta. Pakka-toiminnassa tarvitaan useiden hallinnonalojen aktiivisuutta, eli tuo esiin toiminnan hyötyjä heidän näkökulmastaan.

Varaudu riittävin resurssein. Toiminnan käynnistämisen vaiheeseen on hyvä varata resursseja enemmän, sillä tämä vaihe on työntensiivinen. Resurssien varmistamisessa kunnan tai alueen johdon tuki ja sitoutuminen auttaa. Mikäli resursseja kunnasta tai alueelta ei juuri kyseisellä hetkellä toimintamallin käynnistämiseen löydy, selvitä olisiko toiminnan käynnistämisen vaiheeseen muita rahoitusmahdollisuuksia tai esimerkiksi seudullisen yhteistyön paikkoja.

Järjestä koulutusta tai infotilaisuus Pakka-toimintamallista. Käynnistysvaiheessa kannattaa järjestää yhteinen koulutus avaintoimijoille. Näin voidaan tukea yhteisömobilisaatiota. Hyödynnä koulutuksen järjestämisessä alueellisia ja paikallisia osajia, valitse koulutuksen kohderyhmä ja ajankohta huolella sekä huolehdi markkinoinnista. Pyri päättämään koulutus yhteiseen ymmärrykseen Pakka-toimintamallin kannattavuudesta ja sitouttamaan osallistujat osallistumaan osaltaan sen toteuttamiseen alueella.

3.2 Kokoa tieto toimintaympäristöstä

Kartoita toimijoiden motivoimiseksi ja toiminnan suunnittelun pohjaksi alueen

- väestöpohjaa ja erityispiirteitä
- päihdetilannetta
- alkoholin, tupakan ja rahapelien saatavuutta ja valvontaa
- olemassa olevia toimijoita ja verkostoja
- tehtyä työtä ja siitä saatuja kokemuksia
- alueen päihdekulttuuria ja mahdollisia haasteita.

Hyödynnä tilanearvion tekemiseen saatavilla oleva tarvittava tilastotieto ja täydennä sitä paikallistiedolla. Eri lähteistä (mm. THL:n Kouluterveyskysely, SotkaNet, TEA-viisari) saatavat tilastot on koottu verkkoPakkaan (ns. Pakka-indikaattorit). Lisäksi on hyödynnettävä paikallista kokemustietoa (esim. avaintoimijoiden ja kuntalaisten haastattelut, kyselyt, kansalaisfoorumit, ostokokeet ja asiakasarvioinnit) sekä Valviran, viranomaisien ja elinkeinon tietoja (esim. ravintoloiden ja vähittäismyyntipisteiden lukumäärät ja sijainti).

Päihde- ja toimintakulttuuria kartoittaessa huomiota kannattaa kiinnittää etenkin alaikäisten ja nuorten äänen kuulemiseen. Toimijoiden osalta on hyvä tuntee heidän työkenttensä, olemassa olevat työryhmät, verkostot ja niiden tehtävät sekä alueella jo tehty ehkäisevä päihdetyö. Liikkeelle voi lähteä niistä, joiden kanssa on aiemmin onnistuneesti tehty yhteistyötä tai jotka ovat päättävässä asemassa avainorganisaatioissa eri hallinnonaloilla. Huomioi, että tarjonnan kysymysten ympärillä ei useasti ole vielä olemassa olevia verkostoja.

3.3 Luo verkostot ja pysyvät rakenteet

Varaudu selkeällä ja informatiivisella lähetettävällä materiaalilla. Kun lähestyt toimijoita, kannattaa koota heille hyvä paketti Pakka-toimintamallin sisällöistä. Hyödynnä olemassa olevia materiaaleja (ks. verkkoPakka).

Huomioi, että tarvittavat joukkoosi niin päättäjiä kuin tekijöitäkin. Kysele tutuiltasi ja muilta Pakka-alueilta vinkkejä mahdollisista hyvistä kumppaneista. Kun toimijalistat on tehty, pohdi mikä kunkin toimijan rooli työssä voisi olla. Löydettyistä toimijoista osa on sellaisia kenet on hyvä sitouttaa aktiivisiksi yhteistyökumppaneiksi ja työryhmien jäseniksi, osa puolestaan sellaisia kenen on hyvä olla vähintäänkin tietoisia tehdystä työstä.

Ota yhteyttä ja sovi tapaaminen avaintoimijoiden kanssa. Kysynnän toimijoiden osalta kannattaa kartoittaa jo olemassa olevat verkostot (ml. terveyden ja turvallisuuden edistämisen työryhmät, mahdolliset savuttomuustyöryhmät), ja hyödyntää niitä, jos ne ovat toimivia. Tarjonnan sääntelyn toimijoiden osalta aiempaa yhteistyötä ja tapaamisia ei useinkaan ole ollut. Kerro Pakka-toimintamallista, itsestäsi ja organisaatiostasi sekä alustavista suunnitelmista. Tuo esille toimintamallin hyötyjä. Etsikää yhteisiä rajapintoja ja synergian paikkoja. Työssä vievät eteenpäin hyvä perehtyminen Pakka-toimintamalliin, ajoissa liikkeellä oleminen, hyvät yhteistyötaidot sekä neutraali, myönteinen ja rakentava ote. Hyviä lähtökohtia yhteydenotoille on aito pyrkimys yhdessä tekemiseen ja eri toimijoiden asiantuntemuksen kunnioitus.

Kokoa Pakka-toimintamallin käynnistämiseen ja juurruttamiseen monialainen ohjausryhmä, jossa ovat mukana keskeiset toimijat, joilla on valtuutus tehdä työtä koskevia päätöksiä. Varmista eri tavoin, että johto tuntee Pakka-toimintamallin sisällön. Ohjausryhmällä on keskeinen rooli etenkin

toimintamallin käynnistämisvaiheessa toiminnan ohjaajana ja yhteen sovittajana (ml. toimintasuunnitelman tekeminen, ks. verkkoPakka ja luku 3.5, kuva 2), myöhemmin se voi toimia toimintamallin toteutumisen seuraajana ja arvioijana. Huomioi, että ohjausryhmän tehtäviä voi hoitaa myös jo joku kunnassa olemassa oleva ryhmä (esim. sosiaali- ja terveystoimintaryhmä).

Määrittele tarjonta- ja kysyntätyöryhmät ja kutsu toimijat koolle. Osa toimijoista on tarpeen sitouttaa työryhmätyöskentelyyn. Selkeä visio, tavoite ja toimintasuunnitelma tukevat työryhmien kokoamista ja työtä. Pakka-toimintamallin ydinryhmä on tarjontatyöryhmä, jonka työtä tukee kysyntätyöryhmä. Kysyntätyöryhmän tyyppiseen työskentelyyn kunnissa tai alueilla saattaa olla jo olemassa olevia työryhmiä ja verkostoja. Sen osalta saattaa siis riittää työn tavoitteiden ja toimintatapojen tarkistaminen. Tarjontatyöryhmän osalta perinteitä yhteiseen tekemiseen ei useinkaan ole entuudestaan. Luo työryhmille selkeät kokouskäytännöt. Koosta asialista ja lähetä kutsut ajoissa. Ensimmäisessä kokouksessa on hyvä sopia työryhmän pelisäännöistä ja toimintatavoista. Yhteinen näkemys työn tavoitteista tukee jatkotyöstä sopimista. (Ks. luku 2.2.)

Innosta ja työllistä verkostoja. Verkostot tarvitsevat tavoitteita, tehtäviä ja toimintaa elääkseen. Toimintasuunnitelmat, yhteisesti tavoiteltava päämäärä, konkreettiset toimet ja toiminnan seuranta motivoivat verkostotyötä.

3.4 Sitouta ja innosta toimijat

Kerro Pakka-toimintamallin hyödyistä. Tuo esille hyötyjä paitsi alueellisesta niin myös kyseisen toimijan näkökulmasta. Pääviesti on, että myös paikallisesti voidaan tehdä päihdepolitiikkaa ja vaikuttaa alueen päihdehaittoihin. Yksinkertaisuus

viestinnässä on valttia. Kiinnitä erityistä huomiota elinkeinon ja viranomaisten edustajien mukaan saamiseen ja motivointiin. Positiivinen kilpailu esimerkiksi seudun kuntien tai yritysten kesken voi myös innostaa toimijoita mukaan. Eri toimijoille järjestetyt koulutukset ovat myös hyvä keino tuoda hyötyjä esille sekä sitouttaa toimintamallin käyttöön.

Kunnioita toimijoiden osaamista, asiantuntemusta ja ammattitaitoa. Pakka-toimintamallissa kootaan yhteen laajalti toimijoita eri hallinnonaloilta ja sektoreilta: se on toiminnan vahvuus, jota kannattaa ruokkia. Kunkin toimijan tulee tuntea itsensä tarpeelliseksi, se mahdollistaa toiminnan jatkuvuuden.

Kohtelee kaikkia tasavertaisesti. Verkostotyössä konkretisoituu toimijoiden erilaisuus. Tutustu kaikkiin toimijoihin ja heidän toimintamahdollisuuksiinsa sekä luo mahdollisuuksia myös keskinäiseen verkostoitumiseen ja ymmärryksen lisäämiseen toisten voimavaroista ja mahdollisuuksista toimia. Luo ilmapiiri missä kukin haluaa tuoda ideoitaan ja tekemistään yhteiseen pöytään. Ole utelias, kuuntele ja kysele.

Rakenna dialogia. Pyri vuoropuhelun avulla luomaan yhteistyökokouksista ratkaisukeskeisiä ja tulevaisuuteen suuntaavia. Anna tilaa yhdessä ajattelulle, todellisuuden yhdessä rakentamiselle, jonka tuotoksena toivottavasti syntyy yhteinen ymmärrys siitä miksi, mitä ja miten tulisi tehdä työtä. Visio siitä mihin Pakka-toimintamallin mukaisella työllä pyritään, luodaan yhdessä avaintoimijoiden kanssa. Kaikkien on voitava seistä vision takana. Myös työtavoista, työn sisällöstä ja tavoitteista on hyvä käydä vuoropuhelua. Etsikää yhdessä vaihtoehtoisia toimintatapoja. Eri toimijoiden asiantuntemuksen on hyvä näkyä työssä. Mahdollista yhteisiin kokouksiin valmistautuminen ja keskustelevuus toimittamalla esimerkiksi kokousten asialistat ja tiedot kokoukseen kutsutuista ajoissa ja tuomalla sinne myös keskeneräisiä asioita.

Seuraavista askelista sopiminen. Huolehdi, että kokoukset ja tapaamiset päättyvät aina keskusteluun, jossa esiin nostetuista teemoista tehdään jatkosuunnitelma, jossa täsmennetään, kuka seuraavaksi tekee, mitä ja kenen kanssa, kuka koordinoi toimintaa jatkossa sekä sovitaan miten työtä seurataan. Kokousten päätöksistä on hyvä lähettää kutsutuille muistio.

Palkitse onnistumisista. Välietappien ja onnistumisten huomioiminen on keino lisätä motivaatiota ja sitoutumista toimintaan. Hyviksi todettuja palkitsemisen keinoja ovat esimerkiksi elinkeinon edustajille annetut diplomit vastuullisesta toiminnasta (esim. ”Vastuullinen kaupan toimija”, ”Vastuullisin terassi”) tai koulutuksiin osallistumisesta. (Ks. verkkoPakka.)

3.5 Käynnistä toimintaa yhteistyössä

Sovi yhteistyössä käynnistettävästä toiminnasta. Strategia ja toimintasuunnitelma tukevat Pakka-toimintamallin pitkäjänteistä toteuttamista omassa kunnassa tai alueella. Vuosittaisen toiminnan suunnittelussa voi hyödyntää myös vuosikellomallia tai toimintasuunnitelmapiirakkaa (ks. verkkoPakka ja kuva 2). Toiminnan suunnittelussa kannattaa pitää mielessä, että toivottujen vaikutusten aikaansaamiseksi tarvitaan useita samanaikaisia toimia, jotka tukevat toisiaan. Käytännössä voidaan edetä seuraavien kysymysten kautta:

- Mitkä ovat toiminnan tavoitteet ja suurimmat ongelmat?
- Mitä pitäisi muuttaa?
- Mitä, miten ja milloin tehdään?
- Miten onnistuttiin?
- Kenelle ja miten raportoidaan ja tiedotetaan?



KUVA 2. Porin Pakka-toimintamallin vuosikello.

Muodostakaa ohjaus- ja työryhmissä yhteinen käsitys kyseisen vuoden toiminnasta ja esittele suunnitelma kuntajohdolle hyvissä ajoin ennen seuraavan vuoden budjetin lukkoon lyömistä. Mikäli kuntanne on Alkoholiohjelman kumppani, kannattaa hyödyntää kumppanuussopimus-pohjaa toiminnan suunnittelussa ja kuntajohdolle esittelyssä. Huomioikaa suunnitteluvaiheessa suunnitelman realistisuus suhteessa resursseihin. Kiinnitä huomiota konkreettisuuteen ja suunnitelman esittelytapaan, jossa korostuu pitkäjänteisen toiminnan tarpeellisuus ja hyödyt kunnalle tai alueelle. Kun päätös toiminnasta on saatu, on aika innostaa ja koota avainverkostot toiminnan toteuttamiseksi. Pyri selkeyteen ja ota jo etukäteen asioista selvää. Hyödynnä muiden toimijoiden asiantuntemusta ja osaamista.

Ota toiminnan lähtökohdaksi elinkeinon aktivointi. Kirjaa toimintasuunnitelmaan elinkeinon ja viranomaisien kanssa yhteistyössä tehtävä saatuuden sääntelyyn ja elinkeinon omavalvontaan liittyvä toiminta. Suunnittele yhteistyössä tarjontatyöryhmän kanssa ostokokeiden ja asiakasarviointien ajankohta ja toteutustapa. Sopikaa yhdessä myös miten tuloksia arvioidaan ja miten niistä raportoidaan niin toimijoille kuin medialle. Luo kontaktit alueen alkoholi- ja terveystarkastajaan ja sitouta mukaan tarjontatyöryhmän työhön. Hyödynnä yhteistyömahdollisuus myös alueen oppilaitosten kanssa. Ole ajoissa liikkeellä ja sovi vastaavien opettajien kanssa miten opiskelijat voisivat hyödyntää osallistumisensa opinnoissaan (esim. opinnäyte- ja projektityöt). Perehdytä kaikki toimintaa toteuttavat (ml. opiskelijat) huolella ostokoe- ja asiakasarviointimalleihin (ks. luku 4.2 ja verkkoPakka). Huolehdi, että kaikilla toimijoilla on yhteinen näkemys toteutettavan toiminnan pelisäännöistä (esim. että ostokokeisiin osallistuvat nuoret ovat täysi-ikäisiä).

3.6 Hyödynnä saatavilla oleva tuki

Ota tarpeen mukaisesti yhteyttä Alkoholiohjelman toimijoihin aluehallintovirastossa ja THL:ssa, osallistu valtakunnallisen Pakka-kehittäjäverkoston toimintaan ja jaa kokemuksia ja tietoa niiden kanssa, jotka ovat jo mukana toiminnassa eri puolilla Suomea ja omalla alueella (esim. alueellinen ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkosto). (Ks. taulukko 4.)

Varmista tuki myös omasta kunnasta tai alueelta. Poliittinen tahtotila toimintamallin toteuttamisesta kunnassa tukee työtä. Kannattaa siis varmistaa toimintamallin sisältyminen kunnan tai alueen toimintaa ohjaaviin keskeisiin suunnitelmiin (esim. päihde- tai päihde- ja mielenterveysstrategioihin, turvallisuussuunnitelmiin) ja kunnan Alkoholiohjelman kumppanuussopimukseen. Raportoi kunnan johdolle aktiivisesti myös tehdystä työstä ja sen tuloksista.

TAULUKKO 4. Pakka-toimintamalliin tarjolla oleva tuki.

Taso ja toimija	Sisältö
Valtakunnallinen tuki	Useat kansalliset ohjelmat ja valtakunnallinen toiminta sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseksi, sisäisen turvallisuuden lisäämiseksi ja lasten ja nuorten tapaturmien sekä nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi edellyttävät Pakka-toimintamallin valtakunnallista käyttöönottoa.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)	<ul style="list-style-type: none"> • edistää Pakka-toimintamallin levittämistä ja juurtumista osana Alkoholiohjelman toimeenpanoa. • tuottaa tietoa ja työkaluja kaikista ikärajavalvottavista tuotteista (alkoholi, tupakka, rahapeli) sekä Pakka-toimintamallista sitä käynnistäville ja toteuttaville (ks. verkkoPakka). • ylläpitää Alkoholiohjelman toimesta valtakunnallista Pakka-kehittäjäverkostoa, joka kokoontuu vuosittain keskimäärin 3–4 kertaa jakamaan kokemuksia kentältä sekä uusinta tietoa tutkimuksesta ja valtakunnallisen tason työstä toimintamallin mukaisen työn edistämiseksi (ks. verkkoPakka ja Innokylän Pakka-kehittäjät -oppimisverkosto). • seuraa toimintamallin leviämistä kunnissa yhdessä aluehallintovirastojen kanssa mm. Alkoholiohjelman kumppanuussopimusten kautta ja kyselyin.
Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira	<ul style="list-style-type: none"> • ohjaa ja kehittää aluehallinnon alkoholilupahallintoa ja valvontaa sekä tukee osaltaan elinkeinoelämän toimia alkoholihaittojen vähentämiseksi. • valvoo ja ohjaa tupakkalain toteutumista ohjaten aluehallintovirastoja ja kuntia niille tämän lain perusteella kuuluvien tehtävien hoitamisessa.
Poliisihallitus	vastaa rahapelien valvonnasta.
Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry	edistää Alkoholiohjelman valtakunnallisista järjestökumppanuuksista vastaavana järjestönä yhteisöprevention ajatusta tuomalla esiin järjestöjen mahdollisuuksia tukea Pakka-toimintaa ja tarjoamalla tarpeen mukaan tukea ja verkostoja toiminnan kehittämiseen ja vahvistamiseen.
Alueellinen tuki	
Aluehallintovirastot	
1) Alkoholiohjelman aluekoordinaattorit	<ul style="list-style-type: none"> • tarjoavat apua, neuvontaa ja tukea Pakka-toimintamallia käynnistäville kunnille perehdyttämällä toimintaan. • tuovat alueella toimivia Pakka-toimintaa toteuttavia tai siitä kiinnostuneita yhteen. • järjestävät koulutuksia, työkokouksia ja yhdyshenkilötapaamisia. • seuraavat Pakka-toimintamallin leviämistä alueella mm. Alkoholiohjelman kumppanuussopimusten kautta ja kyselyin.

>>

2) Alkoholitarkastajat	<ul style="list-style-type: none"> • valvovat alkoholilain noudattamista. • myöntävät alkoholilain mukaiset anniskelu-, jatkoaika- ja vähittäismyyntiluvat sekä pyytävät tarvittaessa seutulausunnon. • tukevat elinkeinonharjoittajia vastuullisessa toiminnassa etsimällä aktiivisesti haittoja ehkäiseviä työtapoja osana valvontatoimintaa. • jakavat tietoa alkoholin saatavuudesta ja vastuullisesta myynnistä ja anniskelusta alueellaan. • osallistuvat tarpeen mukaan Pakka-toimintamallin mukaisiin tarjontatyöryhmiin sekä käytännön toiminnan järjestämiseen yhteistyössä.
3) Ympäristö-terveydenhuollon tarkastajat	<ul style="list-style-type: none"> • ohjaavat kuntia tupakkalain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten toimeenpanossa toimialueellaan. • arvioivat kuntien tupakkalain valvontasuunnitelmat ja seuraavat niiden toteutumista. • edistävät tupakkavalvonnan yhdenmukaisuutta, koordinoivat tupakka-valvonnan alueellisia projekteja sekä myötävaikuttavat hyvien käytäntöjen leviämiseen alueellaan.
Vertaistuki	
Pakka-toimintamallia toteuttavat kunnat ja alueet	<ul style="list-style-type: none"> • tarjoavat mahdollisuuden toimintatapojen vertailuun ja omalle paikalliskunnalle soveltuvan lähestymistavan löytämiseen. • tarjoavat arvokasta kokemustietoa ja käytännön vinkkejä toimintamallin toteuttamisesta mm. kouluttamalla ja konsultoimalla. • tukevat iloissa ja suruissa antamalla keskusteluaipua. • löytyvät Pakka-kehittäjäverkostosta (ks. verkkoPakka).

3.7 Tiedota ja markkinoi toimintaa

Viesti toiminnasta kaikissa toiminnan vaiheissa, se on yhteisömobilisaation lähtökohta. Tiedota suunnitelmista paikallismedialle jo ennalta, selosta asiaa ja tarjoa taustatietoa, jolloin jo heti alkuvaiheessa tieto toiminnan käynnistämisestä ja tavoitteista menee median kautta myös kuntalaisten ja päättäjien tietoon. Mediaa voi aina lähestyä tiedotteilla ja henkilökohtaisilla yhteydenotoilla. Konsultoi paikallismedian toimijoita keinoista, joilla voit herättää heidän kiinnostuksensa.

Älä väheksy tiedotettavia asioitasi, vaan anna median ratkaista ylittääkö asiasi uutiskynnyksen.

Vähäiseltäkin tuntuva asia voi olla sopiva uutisaihe, tai toimittaja voi asiasta ideoida laajemman uutisen. Älä lannistu, vaikka kaikki tiedotteet eivät sanomalehteen tai radioon päätyisikään, osa kuitenkin aina julkaistaan ja huomioidaan. Alkuvaiheessa sopivia uutisaiheita ovat esimerkiksi:

- alueen päihdehaitat
- toiminnan käynnistäminen
- alkoholielinkeinon mukana oleminen ehkäisevässä päihdetyössä
- ostokokeet
- asiakasarvioinnit.

Huolehdi myös sisäisestä viestinnästä. Tässä apuna on huolellinen toiminnan ja suunnitelmien dokumentointi. Informoi avaintoimijoita tavoitteista, suunnitelmista, työtavoista, tuloksista ja päätöksistä esimerkiksi muistioiden ja toimintasuunnitelmien avulla. Dokumentointi on avuksi uusille toimijoille, mutta auttaa myös toiminnan arvioinnissa ja kehittämässä. Huolehdi, että tietoa ei toimiteta liian vähän, mutta älä myöskään hukuta toimijoita tietoon. Avoimuus viestinnässä luo pohjan luottamuksen muodostumiselle.

Lähetä käynnistämävaiheessa tietoa toiminnan käynnistämisestä mahdollisimman laajalle toimijajoukolle. Hyödynnä tässäkin valmiita työryhmiä ja ammattilaisten verkostoja. Korosta, että Pakka-toimintamallin mukainen työ ei tuo kenellekään ylimääräistä työtaakkaa, vaan mahdollistaa vanhojen asioiden tekemisen uudella ja vaikuttavammalla tavalla. Käytä hyödyksesi valmiita Pakka-henkisiä yhteisövaikuttamisen materiaaleja. Huolehdi, että sähköpostilistasi ovat ajan tasalla ja jos aika antaa myöden, lähesty toimijoita myös puhelimitse ja sovi tapaamisia heidän kanssaan.

Hyödynnä sosiaalista mediaa. Sosiaalisen median mahdollisuudet tiedottamisessa ovat rajatomat, vain kekseliäisyys on rajana. Voit luoda esimerkiksi facebook-sivun, jonka kautta jaat tietoa alueen tai valtakunnan päihdeasioista. Uutisten ja tapahtumakuvien linkittäminen facebookiin lisää niiden näkyvyyttä. Luomalla erilaisia facebook-ryhmiä voit myös tiedottaa, sopia kokouksista tai tapaamisista toimijoiden kanssa. Mahdollisuuksien mukaan voit ottaa osaa keskusteluihin sosiaalisessa mediassa ja jakaa asiantuntijuuttasi.

3.8 Arvioi pitkin matkaa

Tarkista aika ajoin, että toiminta etenee tavoitteiden ja suunnitelmien mukaisesti. Arvioinnin avulla saat selville mahdolliset kehittämistarpeet, vahvuudet ja aikaansaadut tulokset. Arvioinnin voi toteuttaa itse yhteistyössä avaintoimijoiden kanssa. Arviointi on hyvä viedä osaksi arkista toiminnan suunnittelua. Tällöin toimintasuunnitelmas-ta tulisi ilmetä tavoitteet, toimet, vastuutoimijat, aikataulut ja mittarit, joilla arvioidaan tavoitteiden mukaista etenemistä. Arviointia on hyvä tehdä niin toivottujen tulosten kuin prosessinkin näkökulmasta. Ensin mainittuun tietoa saa paitsi ns. Pakka-indikaattoreista (ks. verkkoPakka), niin myös paikallisesti toteutettavien ostokokeiden, haastatteluiden ja kyselyiden avulla (ks. luku 4.1). Esimerkkejä mahdollisista Pakka-toimintaa arvioivista mittareista:

- pitkä aikaväli: alkoholi-, tupakka- ja rahapeli-haittojen esiintyvyyys
- keskipitkä aikaväli: alkoholin, tupakan ja rahapeliin saatavuus alaikäisille ja humalaisille
- lyhyt aikaväli: myönteiset palautteet koulutuksista ja seminaareista, yksittäisen intervention onnistuminen, lehtijuttujen lukumäärä.

Osallista toimijat tietyin väliajoin arvioimaan saavutuksia ja pohtimaan tulevaisuutta. Hyödynnä toimijoiden omat kokemukset. Arvioikaa työryhmissä parin vuoden välein keskeisten Pakka-toimintamallin osakokonaisuuksien saavuttamista (ks. luku 2.1). Tällöin keskiössä on sen pohtiminen toteutuuko Pakka-toiminta riittävän laajana ja ovatko sen painopisteet oikeat, onko koordinaatio riittävää, onko tarvittavat toimijat saatu aktivoitua ja toimintaa viety riittävästi osaksi rakenteita. Lisäksi on hyvä käydä keskustelua

säännöllisesti siitä millaiset odotukset eri toimijoilla on toiminnalle ja miten toimintaa niiden näkökulmasta tulisi kehittää.

Hyödynnä vertaisarvioinnin mahdollisuus. Ns. Pakka-indikaattoreilla saat tietoa paitsi koko maan niin myös eri alueiden ja naapurikuntien tilanteesta. Mikäli mahdollista pyrkikää seudulla toteuttamaan tietyt paikalliset saatavuuden arviointia mittaavat ostokokeet tai asiakasarvioinnit samanaikaisesti useammalla Pakka-seudulla. Näin voitte saada arvokasta tietoa aluetasolta ja omalle alueellenne hyvän vertailukohdan, mutta mahdollisesti myös paremman näkyvyyden tuloksien raportoinnille mediassa.

Hyödynnä koottua tietoa motivoinnissa ja edelleen kehittämässä. Dokumentoi tehdyn arvioinnin tulokset ja niiden pohjalta tehdyt johtopäätökset toimintasuunnitelmiin. Raportoi tehdystä työstä, sillä avoimuus on avain kehittämälle. Tehdyn toiminnan seuraaminen ja arviointi on keskeinen keino kehittää sitä eteenpäin. Myös arvioinnin tapoja voi aina kehittää.

3.9 Varmista jatkuvuus

Kiinnitä huomiota jatkuvuuden varmistamiseen heti käynnistämävaiheesta lähtien. Pakka-toimintamalli istuu hyvin osaksi ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta vahvistaen sitä tuomalla mukaan saatavuuden sääntelyyn tähtäävän lisän, joka nojaa olemassa olevaan lainsäädäntöön (ks. luku 1.4), ja jolla on myös aluehallintoviranomaisten ja ministeriöiden vahva tuki (ks. luku 3.6).

Sovita toimintamallin toteuttaminen paikalliseen historiaan, tilanteeseen ja rakenteisiin. Pakka-toimintamallin vieminen osaksi kuntien ja yhteistoiminta-alueiden perustyötä ja rakenteita antaa hyvät edellytykset toiminnan vakiinnuttamiseen.

Tätä tukee hyvin tehty toimintaympäristön kartoitus (ks. luku 3.2). Etsi kartoituksen jälkeen keinot sovittaa toimintamalli toimintaympäristöön. Hyödynnä muiden kokemuksia.

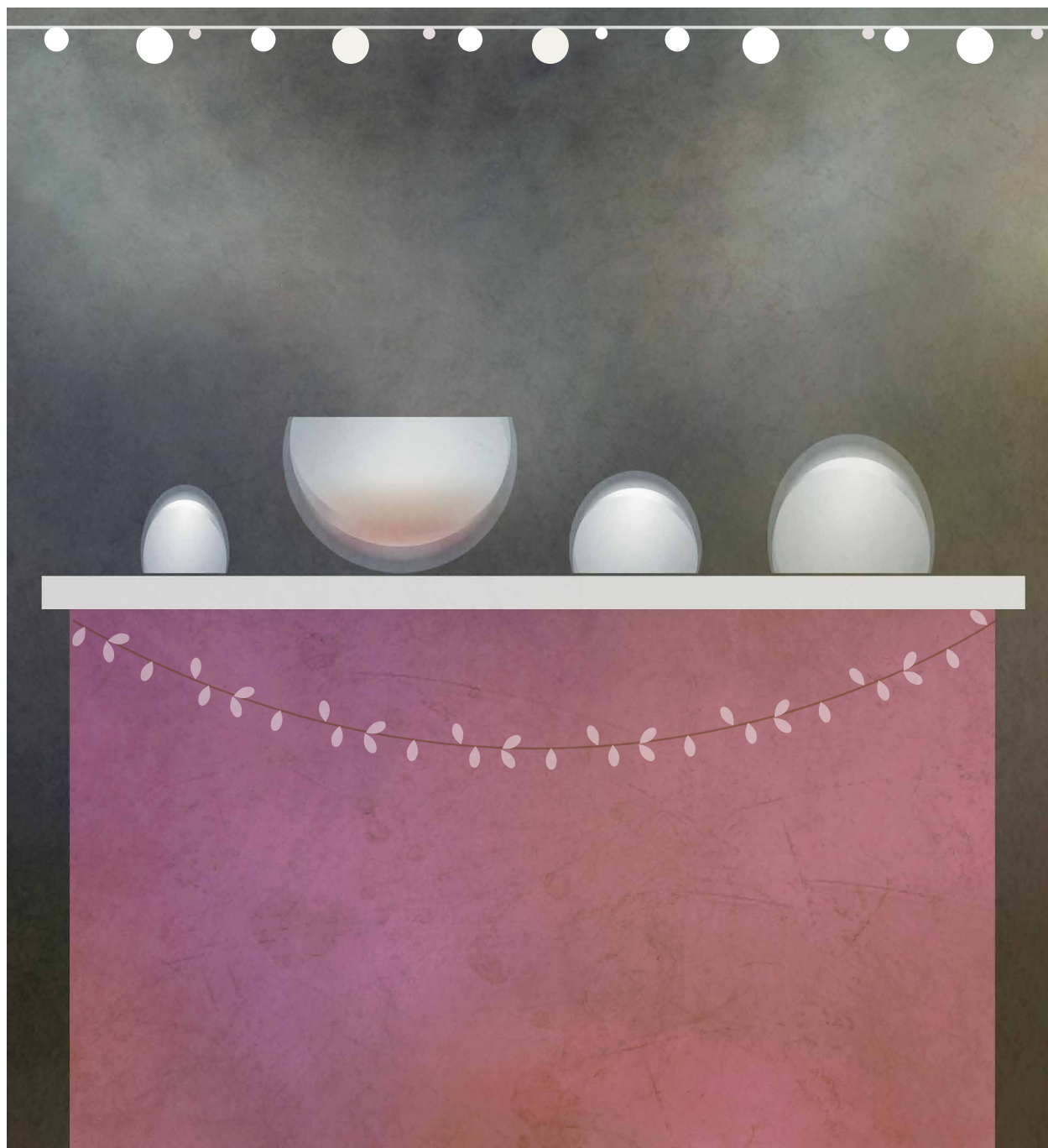
Sopikaa yhteistyössä selkeät tavoitteet ja suunnitelkaa toiminta läpinäkyvästi. Se, että tavoitteet ovat realistiset sekä kaikille tutut ja ymmärrettävät, tukee osalta toimintamallin juurtumista. Tavoitteet kannattaa kirjata kunnan tai alueen keskeisiin strategioihin ja suunnitelmiin (esim. päihde- tai mielenterveys- ja päihdestrategia, turvallisuussuunnitelma, hyvinvointistrategia). Näissä olisi hyvä olla määriteltyinä vastuutahot, resursointi sekä vuosittainen seuranta. Seuraa osaltasi, että strategia ei jää paperiksi: raportoi ja informoi toiminnasta yhdessä tehdyn toimintasuunnitelman mukaisesti. Kunnan hyvinvointikertomuksen osaksi saadut ns. Pakka-indikaattorit (ks. verkkoPakka) tukevat myös toimintamallin mukaisen työn jatkumista, sillä niitä seurataan kunnan toimesta vuosittain.

Osallista avaintoimijoita suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tärkeää jatkuvuuden turvaamisessa on, että paikalliset toimijat voivat vaikuttaa toiminnan sisältöön positiivisella tavalla ja kokea sen omakseen. Pakka-toimintamallissa avaintoimijoiden kanssa tehty yhteistyö ja pysyvät työryhmät ovat siksi keskeisiä. Eri hallinnonaloilla ja lähtökohdista työskentelevien toimijoiden välinen yhteistyö ei synny hetkessä, eikä sitä ole yksinkertaista saada vakiintuneeksi toiminnaksi. Medianäkyvyydellä ja kuntalaisten kansalaisfoorumissa tai muiden vaikuttamiskanavien kautta esiin tuomalla huolella voi olla tärkeäkin merkitys toimintaan sitoutumisessa.

Kiinnitä huomiota seuraaviin seikkoihin:

- ⊙ Varmista pysyvyys heti alusta lähtien: tee "alkusoitto" huolella!
- ⊙ Informoi ja sitouta johto ja avaintoimijat!
- ⊙ Huomioi kunnan tai alueen toiminta- ja johtamiskulttuuri: etene sopivimpia reittejä!
- ⊙ Varmista resurssit ja vie toiminta rakenteisiin!
- ⊙ Valitse huolella työryhmien jäsenet ja hyödynnä muiden toimijoiden aktiivisuus!
- ⊙ Luo luottamusta toimijoiden kesken ja yli hallintokuntarajojen!
- ⊙ Pidä itsellä ja muilla kirkkaana mielessä yhteisömobilisaation sisältö, toimintamallin tavoitteet ja työryhmien tehtävät!
- ⊙ Tee realistinen toimintasuunnitelma, jossa selkeät tehtävät, aikataulut ja vastuut!
- ⊙ Ruoki sitoutumista ja innostusta toiminnalla ja huomioinnilla!
- ⊙ Muista mediayhteistyön mahdollisuudet!
- ⊙ Usko muutokseen!





Esimerkkejä keskeisistä Pakka-toimista

Käytännössä Pakka-toimintamallin mukainen työ paikallistasolla etenee toistuvina sykleinä suunnittelusta toteutukseen ja arviointiin ja takaisin suunnitteluun. Perustan toimiin ryhtymiselle tarjoaa tieto siitä mikä alueen tilanne on alkoholi-, tupakka- ja rahapeliasioiden suhteen. Tilanearvion jälkeen järjestetään vähittäismyynnille ja anniskelupaikoille koulutuksia vastuullisesta anniskelusta ja myynnistä tai yhteistyöpalavereja, joissa esimerkiksi sovitaan yhteisistä käytännöistä tähän liittyen. Vastaavasti on keskeistä osallistaa niin kuntalaiset kuin elinkeinonkin edustajat toiminnan suunnitteluun ja saada heidän äänensä kuuluville. Sille, miten tilanearvio ja toiminta käytännössä toteutetaan, on monia vaihtoehtoja. Tässä luvussa on annettu esimerkkejä muutamista kehitetyistä tavoista, (ks. myös verkkoPakka).

4.1 Keinoja vastuullisen anniskelun ja myynnin tilanearvion tekemiseen

Vastuullista anniskelua ja myyntiä voidaan arvioida esimerkiksi ostokokeiden, asiakasarviointien ja tehovalvonnan avulla. Ikärajakontrollin osalta valvontainterventioiden on havaittu purevan ikärajatarkistusten tehostumiseen myyjien koulutusta paremmin (Warpenius ym. 2010).

Ostokokeilla tarkoitetaan alkoholin, tupakan tai rahapelaamisen koeostoja vähittäiskaupoissa, joissa koeostajina ovat täysi-ikäiset, 18-vuotiaat, nuoret. Ostokokeet on monilla paikkakunnilla toteutettu yhteistyössä paikallisten ammattioppilaitosten kanssa, jolloin koeostajina ovat toimineet tulevat vastuullisen alkoholin myynnin ja anniskelun ammattilaiset. Koeostajina on ollut 3–6 nuorta, sekä tyttöjä että poikia. Koeostotilanteissa nuoret ostavat sovittun määrän alkoholijuomia, esimerkiksi kaksi pulloa, tai askin tupakkaa tai pelaavat esimerkiksi kahdella eurolla rahapelejä. Koeostot toteutetaan yleensä kahden iltapäivän aikana.

Koeostojen tarkoituksena on selvittää todellinen paikallinen ikäraja-valvonnan tilanne. Nuoret käyttäytyvät ostotilanteissa aivan kuten muutenkin kaupassa asioidessaan, mutta jos henkilöllisyystodistusta kysytään, he kertovat sen jääneen kotiin. Jokaisen koeostotilanteen jälkeen koeostaja täyttää lomakkeen, joista koostetaan ostokokeiden tulokset. Ostetut juomat tai tupakat hävitetään valvotusti. Koeostoista tiedotetaan ostokokeille ostojen jälkeen, kuitenkin ennen mediatiedotusta. Tulosten avulla on mahdollista yhdessä vähittäiskaupan toimijoiden kanssa pohtia ja nostaa esille niin onnistumisen kuin kehittämisenkin kohteena olevia asioita.

Asiakasarviointi toteutetaan ravintoloissa. Asiakasarviointit on toteutettu esimerkiksi ammattikorkeakouluopiskelijoiden kanssa yhteistyössä. Arviointijoiden tehtävänä on olla ravintolan asiakkaana normaaliin tapaan ja havainnoida ympäristöään. Havainnoinnin kohteina ovat esimerkiksi alkoholittomien juomien saatavuus ja monipuolisuus, ravintolan viihtyvyys ja turvallisuus, asiakkaiden päihtymystila, henkilökunnan palveluالتتius sekä järjestyksenvallvonnan toimivuus. Jokaisen ravintolan jälkeen havainnoitsijat täyttävät lomakkeen, jossa kysytään edellä mainittuja asioita. Asiakasarviointien tulokset raportoidaan ensin ravintoloille ja sen jälkeen medialle. Tulosten avulla on mahdollista yhdessä ravintoloitsijan/ravintolahenkilökunnan kanssa pohtia ja nostaa esille niin onnistumisen kuin kehittämisenkin kohteena olevia asioita.

Tehovalvonta on viranomaisten ja muiden toimijoiden yhdessä toteuttamaa monitoimijaista valvontaa, joka kohdistuu vähittäiskauppoihin ja ravintoloihin. Elinkeino toimijoiden kanssa soviataan etukäteen tehovalvonnoista esimerkiksi tarjontatyöryhmässä. Tehovalvonnoissa valvontakohteena vähittäiskaupoissa on alaikäisille ja selvästi päihtyneille ikärajavallvottavien tuotteiden myynti sekä välittämistilanteet. Ravintoloissa valvontakohteena on alaikäisille ja selvästi päihtyneille anniskelu ja ravintolassa oleskelu. Tehovalvonnoissa voidaan kokoonpanosta riippuen tarkistaa myös järjestyksenvallvojien asiakirjat ja paloturvallisuuteen liittyviä asioita. Tehovalvontojen ajankohtana voi olla esimerkiksi koulujen päättymis- tai alkamisviikonvaihte tai juhlapyhien, kuten vapun, läheisyys. Tehovalvonnoissa kertyvää tietoa voi käyttää apuna myös arvioinnissa.

4.2 Vastuullista anniskelua ja myyntiä tukevaa muuta toimintaa

Elinkeino vastuullista myyntiä ja anniskelua voidaan tehostaa monin toimin, joista edellä kuvatut valvontatoimet ovat yksi keskeinen tapa. Kun siihen yhdistetään elinkeino kanssa yhteisistä toimintatavoista sopiminen, säännöllisesti toistuvat vastuullisuuskoulutukset sekä kuntalaisten osallistumisen ja epävirallisen kontrollin vahvistaminen voidaan saavuttaa hyviä tuloksia.

Turvallisuuspalaveri on kunkin seudun suurten, vuosittain toistuvien tapahtumien (esim. kesän musiikkifestivaalit ja messut) ympärille koottava neuvonpitoikäytäntö, jossa käsitellään kootusti tapahtuman järjestelyt niin alkoholin anniskelun kuin muidenkin lupa-asioiden (mm. tupakointi- ja savuttomat alueet, melu, järjestyksenvallvonta) suhteen. Lupaviranomaisista, tapahtumanjärjestäjistä, anniskeluluvan hakijoista sekä kunnan nimeämästä lupayhdysheikilöstä koostuva verkosto kokoontuu neuvonpitoon vuosittain hyvässä ajoin ennen tapahtumaa sekä palautekokoukseen tapahtuman jälkeen. Tarkoituksena on, että vuosittain tapahtumasta saaduista kokemuksista oppien kehitetään entistä toimivampia ja ympäristölle mahdollisimman vähän haittoja aiheuttavia tapahtumia.

Vastuullisen myynnin ja anniskelun koulutuksia järjestetään alueellisesti vähittäismyynnin ja ravintola-alan toimijoille. Perusteemoina koulutuksissa on ikärajavallvottavat tuotteet, päihtyneelle ja alaikäisille myynti ja anniskelu sekä alkoholi-, tupakka- ja arpajaislaki. Vähittäismyynnin koulutuksessa käsitellään alkoholi-, tupakka- ja arpajaislakiin pohjautuen ikäraajat, päihtyneet, alkoholin ja tupakan välittäminen ja myyntiajat sekä käydään läpi haastavia myynninvalvontaan liittyviä tilanteita, keskustellaan niistä ja etsitään nii-

hin parhaat ratkaisut. Anniskelun koulutuksissa on vuorovaikutuksellisesti keskitytty haastaviin asiakastilanteisiin ja annettu eväitä niistä selviytymiseen. Tarkoituksena on ollut yhdessä ratkaista anniskeluun liittyviä pulmia. Koulutuksissa on kiinnitetty huomiota vastuulliseen anniskeluun, alkoholilain toteutumiseen sekä henkilökunnan ja asiakkaiden turvallisuuteen. Myynninvalvonta ja vastuullinen anniskelu eivät ole ristiriidassa hyvän asiakaspalvelun kanssa. Oikein toteutettuna se viestii ympäristölleen asiakaspalvelijan osaamisesta ja vastuullisuudesta. Paikkakunnilla koulutusten suunnitteluun on osallistunut vähittäismyynnin ja anniskelun ammattilaisia.

Seutulupalausunnolla tarkoitetaan käytäntöä, jossa alkoholilupaviranomaiselle annetaan pyynnöstä lausunto alueelle perustettavien alkoholin anniskelu- ja vähittäismyyntipaikkojen sijainnin asianmukaisuudesta sekä tarvittaessa myös anniskelupaikan hakiessa jatkoaikalupaa. Lausunnot auttavat alkoholihallintoa huomioimaan lupaharkinnassaan mahdolliset alkoholilain mukaiset rajoittamis- tai kieltotarpeet. Lausunnot mahdollistavat paremman yhteistyön alkoholihaittojen ehkäisyssä lupamenettelyn keinoin sekä lisäävät elinkeinonharjoittajien tietoisuutta omasta toimintaympäristöstään. Valviran ylläpitämä sähköinen seutulausuntomenettely on käytettävissä koko maassa, mutta sen käyttöön ottamisesta on kuitenkin syytä neuvotella alueen alkoholitarastajan kanssa.

Yhteistyöfoorumi on vuosittain järjestettävä elinkeinon ja viranomaisten yhteinen tilaisuus, jonka koolle kutsujana on Pakka-koordinaattori. Yhteistyöfoorumiin kutsutaan elinkeinon edustajista sekä esimiehiä että työntekijöitä, viranomaisista paikallisen poliisin ja alkoholi- ja terveysvalvonnan edustajat. Tilaisuuden tavoitteena on nostaa esille ajankohtaisia paikallisia asioita,

epäkohtia tai onnistumisia, ja käsitellä sekä kehittää niitä avoimessa ilmapiirissä. Ajankohtaisia aiheita ja foorumin järjestelyä laajemminkin kannattaa työstää tarjontatyöryhmässä. Yhteistyöfoorumissa voidaan pitää lyhyet Pakka-, viranomais- ja elinkeinon edustajien alustukset, jotka johdattelevat osallistujat yhteiseen ryhmätyöskentelyyn. Yhteinen työskentely on mahdollista toteuttaa esimerkiksi learning cafe -menetelmällä. Lopuksi työskentelyn tulokset käsitellään ja sovitaan yhteisesti mahdollisista toimenpiteistä ja paikallisista pelisäännöistä sekä esitetään odotuksia ja toiveita. Vähittäiskaupan ja ravintoloiden toimijoille järjestetään kummallekin oma fooruminsa. Kutsu kannattaa lähettää kaikille alueen luvanhaltijoille.

Kansalaisfoorumi on alueella säännöllisesti kokoontuva, kaikille kuntalaisille avoin keskustelutilaisuus. Kansalaisfoorumilla on paikallisesti suuret mahdollisuudet päihdekulttuurin haastamisessa ja muutoksen aikaansaamisessa. Foorumi voi kokoontua esimerkiksi 2–4 kertaa vuodessa. Ajankohtaisten ja paikallisten päihdeteemojen avulla, oikealla ajoituksella ja miellyttävällä tilalla houkutellessa osallistujia. Ohjelmassa voi yhdistää asiantuntijapuheenvuoroja esimerkiksi paneeliin, jolla saadaan avattua yleisökeskustelu. Keskustelun hedelmällisyyttä lisää, jos foorumiin osallistuu myös Pakka-toiminnan avaintoimijoita sekä kokemusasiantuntijoita. Jälkikäteen pidetyt esitelmät ja johtopäätökset kannattaa julkaista kunnan verkkosivustolla ja tiedottaa niistä medialle. Nuorten osallistamiseksi voidaan avata verkkoon nuorisoväline, ja yhdistää fyysinen ja virtuaalifoorumi toisiaan tukeviksi. Säännöllisyys, avoimuus, ajankohtaisuus ja keskusteleavuus ovat kansalaisfoorumin tukipilareita. Tärkeää on varmistaa, että foorumin keskustelua hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan myös Pakka-toiminnan suunnittelussa.



Rohkaisuksi matkalle

Käsikirjan luettuasi olet jo valmistautunut Pakka-matkalle. Matkalle lähtö sisältää aina innostusta ja odotusta sekä hivenen jännitystä. Tämän matkan tehneitä ja kokeneita toimijoita on Suomessa jo runsaasti. Heidät tavoitat Pakka-kehittäjäverkostosta (ks. verkkoPakka). Heiltä saat vinkkejä onnistumisesi takeeksi.

Parasta Pakka-toimintamallissa on sen sisältämä positiivinen ote, josta kannattaa pitää tiukasti kiinni koko matkan ajan. Positiivisuus tarkoittaa sitä, että yhteisiin tavoitteisiin päästään parhaiten valitsemalla keinot yhdessä paikallistoimijoiden kanssa. Innostavia ja tutkittuja toimintamenet-

miä ja niiden toteuttamista on helppo markkinoida hymyssä suin ja muistaa palkitsemisen innostava voima. Hyvät vertaiskumppanit ja idearikkaat toimijat maan eri alueilla ja seuduilla ovat verratonta tuki ja voimavara, joiden puoleen viisas matkaja kääntyy matkansa eri vaiheissa. Ystävystymisen ja luottamuksen ilmapiirissä mahdollonkin tehtävä mahdollistuu. Pakka-toimintaa ja matkaa turvaamassa on mestari-kisälli -tyylinen toimintaidea. Pakka-matkan kokemusten jakaminen ja toiminnan kehittäminen ovat laadukkaan toiminnan jatkuvuuden perusta.

Kirjallisuutta

Carson KV, Brinn MP, Labiszewski NA, Esterman AJ, Chang AB & Smith BJ (2011). Community interventions for preventing smoking in young people. Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 7. Art. No.: CD001291.

Derevensky JL & Gupta R (2004). Adolescents with gambling problems: A synopsis of our current knowledge. *Journal of Gambling Issues* 10.

Doll R, Peto R, Boreham J, Sutherland I (2005). Mortality from cancer in relation to smoking: 50 years observations on British doctors. *Br J Cancer*. 2005 Feb 14;92(3):426–429.

Hiltunen T, Honkanen R, Metiäinen P, Pekkola V, Räsänen S, Terho L & Yliruka J (2012). Teoksessa Heloma A, Ollila H, Danielsson P, Sandström P & Vakkuri J (toim.). Kohti savutonta Suomea. Tupakkoinnin ja tupakkapolitiikan muutokset. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Teema* 16.

Holder H (1998). *Alcohol and the Community: A Systems Approach to Prevention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Holder H (2000). Community prevention of Alcohol problems. *Addictive Behaviors*. Vol 25, 6, 843–859.

Holmila M, Karlsson T & Warpenius K (2010). Controlling teenagers' drinking: Effects of a community-based prevention project. *Journal of Substance Use*, June 2010; 15 (3): 201–214.

Holmila M & Warpenius K (2012). Community-based prevention of alcohol-related injuries: Possibilities and experiences. *International Journal of Alcohol and Drug Research*, 1(1).

Holmila M, Warpenius K, Warsell L, Kesänen M & Tamminen I (2009). Paikallinen alkoholipolitiikka Pakka-hankkeen loppuraportti. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti* 5/2009.

- Järvinen-Tassopoulos J & Metso L (2009). Pojat ovat pelimiehiä, tytöt rahapeliin harrastajia. Vuoden 2007 ESPAD-koululaiskyselyn tulosten tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 5, 523–536.
- Karlsson T, Kotovirta E, Tigerstedt C & Warpenius K (toim.) (2013). *Alkoholi Suomessa. Kulutus, haitat ja politiikkatoimet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 13.*
- Ollila H (2012). Nuorten tupakkariippuvuus ja sen arviointi: Lisätietoa aiheesta [verkkodokumentti]. Teoksessa: *Tupakkariippuvuus ja tupakasta vieroitus. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä [päivitetty 19.1.2012]. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 2012: Helsinki.*
- Pajala S (2012). Iäkkäiden kaatumisten ehkäisy. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Opas 16.
- Peto R, Lopez AD, Boreham J, Thun M (2006). Mortality from smoking in developed countries 1950–2000. 2nd edition, revised June 2006: www.deathsfrom-smoking.net.
- Raitasalo K, Huhtanen P & Ahlström S (2012). Nuorten päihteiden käyttö sekä käsitykset niihin liittyvistä riskeistä ja saatavuudesta. Suomen ESPAD-aineiston tuloksia 1995–2011. *Yhteiskuntapolitiikka* 77: 1, 72–80.
- Rimpelä AH & Rainio SU (2004). The effectiveness of tobacco sales ban to minors: the case of Finland. *Tobacco Control*, 13: 2, 167–174.
- Rossow I, Hansen MB & Størvoll EE (2013). Changes in youth gambling after the removal of slot machines in Norway. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 30:4, 317–330.
- Seppä K, Alho H & Kiianmaa K (toim.) (2010). *Alkoholi-riippuvuus. Kustannus Oy Duodecim.*
- Stead LF & Lancaster T (2005). Interventions for preventing tobacco sales to minors. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 1. Art. No.: CD001497.
- Tamminen I (2012). Pakka-toimintamallin toteutus ja hyvät käytännöt. 15.2.2012.
- Treno A & Holder H (2004). Prevention at the Local Level. Teoksessa Heather N & Stockwell T (toim.). *The Essential Handbook of Treatment and Prevention of Alcohol Problems. The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd.*
- Wagenaar A, Toomey TL & Lenk KM (2005): Environmental influences on young adult drinking. *Alcohol Research and Health* 28: 4, 230–235.
- Wallin E (2004). Responsible Beverage Service. Effects of a Community Action Project. Karolinska Institutet: Stockholm.
- Warpenius K, Holmila M & Tigerstedt C (toim.) (2013). Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Teema 14.
- Warpenius K & Holmila M (2012). Vaikuttavuusnäyttö ja paikallinen alkoholihaittojen ehkäisy. Teoksessa Hänninen S. & Junnila M-L (toim.). *Vaikuttavatko politiikkatoimet? Sosiaali- ja terveydenhuolto vaikuttavuusarvioinnin kohteena. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Teema 11.*
- Warpenius K, Holmila M & Raitasalo K (2012). Peliin ei puututa: Alkoholin, tupakan ja rahapeliautomaattien ikärajavalvontaa testanneet ostokokeet vähittäisliikkeissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(4), 375–385.
- Warpenius K, Holmila M & Mustonen H (2010). Effects of a community intervention on alcohol service to intoxicated patrons. *Addiction* 105, 1032–1040.

Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy

– Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin

Pakka-toimintamalli on tutkitusti tehokas yhteisöllinen keino paikalliseen alkoholihaittojen ehkäisyyn, mutta se on sovellettavissa myös tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyyn. Toimintamallissa perinteinen ehkäisevä päihdetyö kohtaa saatavuuden sääntelyn ja vaikuttavuus tehostuu. Toimintamalli nojaa lakeihin ja säädöksiin, jotka ohjaavat ikärajavaltovien tuotteiden saatavuutta. Toimintamallissa korostuu laaja yhteistyö. Toimijoita ovat kansalaiset, paikalliset poliittiset päättäjät, elinkeino, paikalliset viranomaiset, järjestötoimijat ja media. Samansuuntaisten erillisten toimien vaikuttavuus tehostuu, kun ne tehdään koordinoitusti.

Tämä käsikirja on tarkoitettu avuksi Pakka-toimintamallin käynnistämiseen ja toteuttamiseen ehkäisevää päihdetyötä omalla alueellaan tai kunnassaan koordinoiville, johtaville ja kehittäville. Myös muut Pakka-toimintamallin toimijat hyötyvät käsikirjan sisällöistä. Käsikirjan tavoitteena on paitsi kuvata Pakka-toimintamalli niin myös tarjota käytännön vinkkejä ja ideoita toimintaan sekä sen koordinointiin, mutta ennen kaikkea innostaa toimintamallin mukaiseen toimintaan paikallisesti.



thl.fi/neuvoa-antavat > Alkoholiohjelma



TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Julkaisujen myynti: www.thl.fi/kirjakauppa

Puhelin: 029 524 7190 • Faksi: 029 524 7450

ISBN 978-952-302-043-6

KIDE 23



9 789523 020436 >